

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav východoevropských studií

Bakalářská práce

Bc. Tereza Soušková

Koncepce autoritářského režimu Juana Linze a její aplikace na vládu Antanase
Smetony

Concept of Authoritarian Regime of Juan Linz and its Application on Antanas
Smetona Rule

Praha 2015

Vedoucí práce: PhDr. Stanislav Tumís, M.A., Ph.D.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 11. května 2015

.....
Bc.Tereza Soušková

Na tomto místě bych ráda poděkovala především vedoucímu své bakalářské práce PhDr. Stanislavu Tumisovi, M.A., Ph.D. za odborné vedení a za ochotu, kterou mi v průběhu zpracování práce věnoval.

Dále bych ráda vyjádřila vděčnost své rodině, jenž při mě stála po celou dobu mého vysokoškolského studia. Jmenovitě mé matce Daně Souškové, za podporu a trpělivost, a které bych se zároveň touto cestou chtěla omluvit za všechny nervy, co se mnou měla, mé babičce Dagmar Kolářové za skvělé obědy, které mě udržovaly při životě zvláště v těch nejvíce stresujících obdobích mého studia, mému bratrově Petrovi Souškovi za to, že občas i přestal křičet do TeamSpeaku, abych se mohla věnovat této práci, mému dědečkovi Ing. Pavlu Souškovi za jeho podporu a dodávání odvahy a mému druhému dědečkovi Miroslavu Kolářovi in memoriam, protože tohle si vždycky přál.

A má nehynoucí vděčnost patří též mé skvělé kamarádce Bc. Míše Klusákové za korektury.

Abstrakt

Tato bakalářská práce bude analyzovat politický vývoj meziválečné Litvy, jejíž nezávislost byla vyhlášena v roce 1918 a skončila v roce 1940 okupací Sovětským svazem. Hlavní důraz bude kladen na období autoritářského režimu Antanase Smetony, který se stal litevským prezidentem po vojenském převratu v roce 1926. V analytické části budu vycházet z konceptu autoritářského režimu politologa Juana Linze, jež představil ve své knize „Totalitarian and Authoritarian Regimes“. Pojednám o základních tezích konceptu a následně provedu analýzu empirických dat ve vztahu k Smetonovu režimu a komparaci. Cílem bude zjistit, nakolik režim Antanase Smetony odpovídá Linzově definici autoritářského režimu.

Klíčová slova

Litva, Antanas Smetona, autoritářský režim

Abstract

This bachelor thesis analyses political development in interwar Lithuania, which declared independence in 1918. The years of independence ended in 1940 by Soviet occupation. The thesis is concerned with the period of rule of Antanas Smetona who became the Lithuanian president after military coup d'état in 1926. The analytical part deals with the theory of authoritarian regimes by Juan Linz, who developed this theory in his book „Totalitarian and Authoritarian Regimes“. The thesis explains the main statements of his draft, analyses empirical data which are relevant to Smetona's regime and then provides a comparison. The aim is to find out to what extent the regime of Antanas Smetona is in accordance with Linz's definition of authoritarian regime.

Key words

Lithuania, Antanas Smetona, Authoritarian Regime

Obsah

Úvod	7
1. Teorie autoritářského režimu	10
1.1 Limitovaný pluralismus	11
1.2 Vůdcovství	12
1.3 Mentalita režimu (ideologie)	14
1.4 Mobilizace	16
2. Historický vývoj Litvy	17
2.1 Vývoj do konce První světové války	17
2.2 Konsolidace území a další boje	18
2.3 Budování nezávislé Litvy a hlavní problémy	19
2.4 Rok 1926	21
2.5 Autoritářský režim v Litvě	24
3. Analýza	30
3.1 Smetonovský limitovaný pluralismus	30
3.2 Vůdcovství Antanase Smetony	34
3.3 Mentalita Smetonova režimu	40
3.4 Mobilizace občanů v letech 1926–1940	43
Závěr	47
Seznam použité literatury	49

Úvod

Bakalářská práce pojednává o době litevské První republiky v letech 1918–1940. Litevci od roku 1569 neměli vlastní plně nezávislý samostatný stát a teprve události První světové války jim takovou možnost poskytly. Litva se od počátku deklarovala jako demokratický stát v čele s prezidentem s pevným funkčním obdobím, voleným parlamentem a nezávislým soudnictvím. Tento stav nevydržel dlouho a pod tíhou problémů a politické krize se konglomerát konzervativních sil rozhodl roku 1926 provést převrat. V jeho čele stál bojovník za nezávislost Antanas Smetona, který se stal prezidentem a de facto litevským vládcem.

Tato práce se zaměřuje na Smetanovu vládu z let 1926–1940 a pokusí se stanovit, jak lze charakterizovat litevský státní režim té doby. Častokrát jsem se setkala s tvrzením, že Antanas Smetona byl fašista či diktátor. Následující analýza se bude zabývat podstatou jeho vlády, a zda ji můžeme označit za fašistickou či diktátorskou. Je nějaký rozdíl mezi meziválečnými evropskými diktaturami a litevskou? Cílem práce je dokázat, že v praxi neexistuje černobílé rozdělení na demokracii nebo diktaturu, ale že se jedná o určité Weberovské ideáltypy, mezi nimiž je šedá zóna polodemokracií a slabých diktatur. Vycházím z předpokladu, že Smetonovu vládu lze zařadit do jedné z těchto přechodových forem, a proto jsem pro její výzkum zvolila optiku teorie autoritářského režimu. Analýza režimu má poskytnout klíč k hodnocení jeho vlády, neboť v Litvě je dodnes Smetona považován za kontroverzní postavu národních dějin, byť se nejedná o tak frekventované téma, jakým je na příklad následující období sovětské okupace.

Metodologicky budu aplikovat teorii na vnitrostátní události zmiňovaných let. Cílem bude detailní analýza, v jejímž centru budou stát kritéria autoritářského režimu, jak je představil Juan Linz ve své knize *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, jež stanoví rámec pro nahlížení Smetonovy vlády.

Nejprve stručně představím Linzovu teorii a pojednám o jejích čtyřech základních bodech. Následovat bude kapitola o litevské historii, která se zaměří na období od vyhlášení nezávislosti Litvy v roce 1918 až do sovětské okupace v roce 1940. V této části jsem zvolila chronologický postup, abych podala přehledný vývoj událostí. Poslední kapitolu tvoří samotná analýza, rozčleněná na čtyři podkapitoly, přičemž každá z nich tematicky rozebírá téma bakalářské práce na základě předchozího chronologického nástinu faktografie.

Prvním zkoumaným kritériem je politický pluralismus. Podle Linze žádný z autoritářských režimů zcela nepotlačil občanskou společnost ať již z důvodu neschopnosti, nebo proto, že to nebyla jeho priorita. Pluralita zájmů vymizela z politické sféry a přesunula se do zájmových či profesních spolků, nebo uměleckých shromáždění. Bakalářská práce se v této části zaměří na výzkum stavu těchto organizací a do jaké míry působily jako opozice k provládní smetonovské linii. Velký prostor bude věnován katolické církvi, která nejprve Smetonův převrat podpořila, následně prošla názorovým vývojem, načež se postavila proti režimu a stala se jedním z jeho největších kritiků.

Další podkapitola pojedná o osobnosti Antanase Smetony, neboť Linz považuje hlavu režimu za stěžejní pro jeho výslednou podobu. Pojedná o povahových vlastnostech a názorech litevského prezidenta. Podrobně zanalyzuje vzory jeho chování, především fašismus, a bude jej porovnávat s některými evropskými nedemokratickými vůdci; důraz bude kladen na otázky vlivu katolické víry, kultu osobnosti či charismatičnosti lídra. Cílem této podkapitoly bude vyzkoumat, nakolik se Smetona choval diktátorsky a nakolik jeho osobnost ovlivňovala fungování státu.

Podkapitola o kritériích občanské mobilizace pojedná o aktivitách Litevců, kteří Smetonu podporovali i těch, kteří mu oponovali. U provládních organizací bude největší prostor věnován politické straně Národovců Litvy (Tautininkai), v jejímž čele stál Antanas Smetona spolu s pozdějším ministerským předsedou Augustinasem Voldemarasem. Jejich spojenectví a pozdější rozkol formovaly do určité míry povahu státního režimu v Litvě, a proto se zde budu tímto vztahem podrobněji zabývat. Mobilizace proti vládě bude analyzována na protestních akcích litevských občanů a jejich následné perzekuci. Pojednám též o praktikách smetonovské vlády, jimiž se snažila udržet obyvatelstvo mimo politickou činnost.

Poslední bod analýzy představuje charakteristika myšlenkového kodexu, podle něhož byla Litva v letech 1926–1940 řízena. Linz přichází s tezí, že autoritářské režimy neoplývají přesně stanovenou ideologií, ale spíše vágně vymezenými idejemi či očekáváními, které nazývá mentalitou. Pojem mentality, jak jej předkládá Juan Linz, bude nejprve podrobně definován. Na základě této definice povedu polemiku o jeho limitech a za pomoci analýzy se pokusím stanovit ideovou náplň litevského režimu.

S Linzovou teorií budu pracovat jako s prostředkem, umožňujícím nahlížet empirickou realitu. Zároveň se budu věnovat určitým slabším místům a problematickým pasážím této teorie. Metodologickým vodítkem této části bude kniha Stephena J. Leea

European Dictatorships 1918–1945, rozvíjející Linzovu teorii a rozpracovávající jednotlivá kritéria z jiných perspektiv.

Odborné zdroje této práce lze rozdělit do tří skupin. První je sekundární literatura psaná litevskými autory (pracuji s jejich anglickými překlady). Jedná se především o Alfonsase Eidintase, Algimantase Kasparavičiuse, Arturase Svarauskase a Vytautase Žalyse. Problémem litevské historiografie bývá subjektivní názor autorů na minulost. Ačkoliv se všichni zmiňovaní historici snažili o neutrální text, jejich závěry ovlivňoval již prostý výběr faktů. Nejednalo se o ideologicky zaměřené práce, avšak řazení informací a zdůrazňování určitých událostí na úkor jiných umožňuje uzavřít, že neexistuje jednotné smýšlení o tématu První republiky. Především postava Smetony je v Litvě považována za kontroverzní a neexistuje jednoznačné hodnocení jeho role

Další skupinu zdrojů představují čeští historici a poslední autoři ostatních národností, zejména představitelé „západního“ anglo-amerického vědeckého světa. Mezi ně patří výběrově práce Thomase Lana, Stephana J. Lee, Georga von Raucha nebo Timothyho Snyder. Tato díla jsou ve srovnání s litevskými akademiky více popisná, neutrální a nehodnotící. Jejich vhled do situace Litvy je méně informovaný a chybí nastínění obecného diskurzu, v jakém se meziválečné Pobaltí pohybovalo. I tak se jedná o cenné zdroje k tématice, která není příliš vědecky frekventovaná.

Z domácích zdrojů mi byla nápomocna výborná práce předního českého baltisty Luboše Švece. Spolu s ním představují Radka Lainová či Halina Beresnevičiūtė – Nosálová autory, kteří se litevské První republice věnují okrajově a jejich práce reprezentují spíše obecný přehled událostí než detailní analýzy.

1. Teorie autoritářského režimu

Juan J. Linz byl politologem španělského původu, který se zabýval zejména teorií politických režimů. Mezi jeho hlavní přínos patří teorie autoritářských režimů ze šedesátých let 20. století. Všiml si, že politické režimy nelze rozdělovat pouze na totalitární a demokratické. Podle této teorie existují i tzv. hybridy, které nejsou demokratické ani čistě totalitární, ale obsahují prvky obou.¹ Budeme-li předpokládat demokracii a totalitaritu jako dva Weberovské ideáltypy stojící na opačných koncích pomyslné škály, autoritářské režimy najdeme někde uprostřed. V krátkosti je lze definovat tak, že používají určitý stupeň donucování, který již není v demokracii přípustný, ale nestačuje v totalitárních státech.

Z hlediska terminologie se budeme setkávat s pojmem autorita a autoritářství. Autorita jako taková je ve státě legální a legitimní a opírá se o občany.² Autoritářství uplatňuje autoritu jiným způsobem a to bez ohledu na souhlas občanů. Upřednostňuje autoritu před individuální svobodou.³

Autoritářský režim může vzniknout různě, ale nejčastěji je nastolen převratem. Narozdíl od ostatních systémů jako demokracie nebo totalitarismus o podstatě autoritářského režimu příliš nevypovídá to, jak byl nastolen. Nelze tedy předjímat jeho vlastnosti, pokud vznikl například v důsledku vojenského puče.⁴ Kategorii autoritářství charakterizují určité znaky, které tyto režimy vykazují. V souvislosti s tím je třeba podotknout, že Linz hovoří o autoritářských režimech a ne o autoritářských vládách, čímž chce zdůraznit, že podstata tkví právě v režimu, nikoliv v institucích.⁵

Kritéria, která vykazují takové vlády, a na jejichž základě je můžeme klasifikovat jako autoritářské, stanovil Juan Linz ve své knize *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Kategorie autoritářství se zde vymezuje hlavně vůči totalitarismům a částečně i vůči demokraciím.

Linzovu teorii rozvíjelo mnoho dalších vědců. Jedním z nich byl Stephan J. Lee, který se zaměřil na rozlišení autoritářství a totalitarismu. Lee obecně vidí rozdíl především v systému vládnutí a míře centrální kontroly obyvatelstva.⁶

¹ Linz, Juan J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London, 2000, s. 3.

² Ramsden, John (ed.). *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*. Praha, 2006, s. 57.

³ Heywood, Andrew. *Politologie*. Plzeň, 2008, s. 60.

⁴ Linz, Juan J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London, 2000, s. 173.

⁵ Tamtéž, s. 160.

⁶ Lee, Stephen J. *European Dictatorships 1918 – 1945*. London, 2000, s. 298.

Tato práce bude navazovat na Linzovy postupy a pojedná o kritériích autoritářského režimu vzhledem k totalitárnímu a demokratickému, jelikož tento postup podle mého názoru poskytuje nejsrozumitelnější výklad. Kritéria autoritářství lze rozdělit do čtyř oblastí, která budou analyzována v následujících podkapitolách.

1.1 Limitovaný pluralismus

V autoritářském režimu neexistuje legální opozice, jak ji chápeme v rámci demokracie. Lze jej přesto pokládat za monolitickou strukturu, čímž se vyznačuje i by totalitarismus. V autoritářství nacházíme určitý pluralismus, který je limitovaný (v demokracii je skoro nelimitovaný).⁷ Tento pluralismus tvoří jisté zájmové skupiny, které jsou buď přímo vytvořeny státem nebo na něm závisí. Pouze tyto skupiny pak mohou zasahovat do politického procesu.⁸ V demokracii opoziční síly nepodléhají státu a jejich podstatou je kontrola vládnoucí skupiny a zajištění odpovědnosti občanům. V autoritářském režimu pluralitní skupiny nejsou nezávislé na státu a nefigurují jako kontrola. Nemají též institucionalizované způsoby zapojení do politického procesu, a proto nefungují jako alternace u moci. Přesto se mohou částečně zodpovídat občanům ze svých politických aktivit.⁹

Zájmové skupiny, o nichž je řeč, jsou kulturní, náboženské nebo profesní organizace. Často mají historickou legitimitu a režim s nimi „musí počítat“. Pokud by totiž proti nim výrazněji zasáhl, mohlo by to vést k velkým protestům ze strany občanů. Proto je těmto skupinám ponechána jistá autonomie, zahrnující i možnost limitované kritiky.¹⁰ Příkladem mohou být armáda, odbory, byrokracie nebo katolická církev. Mají organizační strukturu, vlastní hierarchii, ideologii, historické kořeny i své zájmy, jež se mohou protnout se zájmy režimu. Dochází k tiché vzájemně výhodné koexistenci těchto organizací s vládnoucím uskupením.¹¹ V Litvě sehrála v tomto případě významnou úlohu armáda, již vláda protěžovala, protože na ni spoléhala.¹²

Pluralitní skupiny existenčně závisí na státu, ale může se v nich formovat jiný názor, který mohou prostřednictvím svého vlivu prosazovat. Možnosti takové kritiky jsou omezené.

⁷ Kasparavičius, Algimantas. *The Historical Experience of the Twentieth Century: Authoritarianism and Totalitarianism in Lithuania*. New York, 2006, s. 307.

⁸ Linz, Juan J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London, 2000, s. 161.

⁹ Tamtéž, s. 161, 170.

¹⁰ Tamtéž, s. 169.

¹¹ Tamtéž.

¹² Kasparavičius, Algimantas. *The Historical Experience of the Twentieth Century: Authoritarianism and Totalitarianism in Lithuania*. New York, 2006, s. 307.

Omezují se na hodnocení režimních politik v určité oblasti zasahující do jejich sféry působení, například církev se může vymezovat proti povolení potratů. Vláda na tuto kritiku neodpovídá. Na druhou stranu jsou tyto skupiny ochotny účastnit se na moci aniž by jejich nesouhlas s partikulárními politikami výrazněji ohrožoval základy státu a jeho fungování.¹³ Proto hovoříme o limitovaném pluralismu. Určité odchýlení od stanovené linie je přípustné pouze potud, pokud nedochází k nabourávání podstaty vládnutí. Tento proces nelze považovat za soutěž o moc, ale tyto skupiny se podílejí na štěpení, díky nimž jsou režimy méně stabilní.

Výše definovaná nedemokratická státní zřízení, mají často tendenci hledat oporu v tradičních postupech při tvorbě zákonů, monarchistické tradici, ve vojenské síle či v prvcích korporativismu.¹⁴ To ale může představovat dvojsečnou zbraň, protože na jedné straně mohou tvořit základ moci vlády, ale na druhou se v nich může objevovat pluralitní smýšlení.

Totalitární vláda se snaží ovládnout každého jednotlivého občana a tím celou společnost. Neexistuje žádný spolek, který by nebyl ovládán přímo státem. Kontrola je skoro totální nebo se jí snaží být, a proto hovoříme o totalitárním režimu. Podle Stephana J. Lee je právě míra kontroly jedním ze základních kritérií odlišujících obě varianty.¹⁵

1.2 Vůdcovství

Autoritářský režim stojí mezi demokracií a totalitaritou, a tedy i postava vůdce přebírá prvky od obou a modifikuje je. V čele státu stojí jeden člověk – vůdce,¹⁶ obklopující se skupinou lidí, v jejichž zájmu vládne. Toto seskupení se nemusí formovat do podoby politické strany ani jinak institucionalizovat.¹⁷ Často se jedná o technokraty bez politické příslušnosti, kteří se nehlásí k žádným jiným idejím či ideologiím, jsou pouze loajální k režimu, vůdci a mentalitě, již režim vyznává. Tito lidé pomáhají vykonávat vládu státu. Mezi touto skupinou vládnoucích vyčnívá postava vůdce, který je viditelný pro občany a tyčí se nad zbylou soustavou.¹⁸ Tento jev byl významný v litevském případě, kdy se prakticky celá dříve politická vláda obrátila v byrokratickou mašinerii.¹⁹

¹³ Linz, Juan J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London, 2000, s. 168.

¹⁴ Kasparavičius, Algimantas. *The Historical Experience of the Twentieth Century: Authoritarianism and Totalitarianism in Lithuania*. New York, 2006, s. 307.

¹⁵ Lee, Stephen J. *European Dictatorships 1918 – 1945*. London, 2000, s. 305.

¹⁶ V anglickém originále nazýván *leader*, což se do češtiny překládá jako *vůdce*, i když tento výraz s sebou může nést jisté historické konotace. Přesto se nacházíme na pomezí totalitárního režimu, kde termín *vůdce* vyhovuje spíše než počestlé neutrální slovo *lídr*.

¹⁷ Linz, Juan J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London, 2000, s. 162.

¹⁸ Tamtéž, s. 161.

¹⁹ Kasparavičius, Algimantas. *The Historical Experience of the Twentieth Century: Authoritarianism and Totalitarianism in Lithuania*. New York, 2006, s. 307.

Režim samotný je také formován postavou vůdce. Lze konstatovat, že čím více je systém nedemokratický, tím více je formován postavou vůdce. Často pak dochází ke vzniku kultu vůdce, který se stane součástí identity státu.²⁰

Vůdce vládne v zájmu skupiny svých příznivců a v zájmu obyvatel, jež se k těmto příznivcům hlásí. Voličstvo tvoří tyto složky společnosti a Juan Linz je nazývá „potenciální voliči“, kteří ale nejsou primárním zdrojem moci režimu.²¹

V totalitárním režimu existuje politická strana, která je silná a centralizovaná a tvoří jednotný monolit moci. V autoritářství ji nenacházíme. Strana podobného rázu buď chybí vůbec anebo je slabá. Nelze hovořit ani o straně v klasickém slova smyslu, protože se spíše jedná o fúzi různých prvků spojených pro výkon moci.²² K této decentralizaci strany dochází částečně kvůli kooptaci. Součástí systému se tímto způsobem stanou i různé názorově odlišné vlivové skupiny, jež byly podrobněji rozebrány v předchozí podkapitole o limitovaném pluralismu.²³ Vzniká systém elit, který tvoří technokraté, protože vláda není politická (to, co v demokracii chápeme jako souboj idejí), ale technokratická, čili vykonává vládu mechanicky podle předem stanovených pravidel. Představitelé výkonné i zákonodárné moci jsou profesionální politici rekrutují se z úřednictva, armády, někdy i z náboženských skupin aj.²⁴ Postava vůdce stojí nad touto skupinou a určuje cíle vlády. Představitelé jednotlivých resortů je posléze uskutečňují.²⁵

Pokud existuje politická strana, je často vytvořena až ex post. Teprve po převzetí moci autoritářským režimem je ustanovena strana, ne pro potřeby politické soutěže, ale spíše u hlediska vnější formy.²⁶ Nevychází z nějakých stabilnějších základů jako například komunistická strana v Ruském impériu, která existovala dávno před tím, než se dostala do čela státu.²⁷ Takto ustavená politická strana v autoritářském režimu oficiálně požaduje monopol moci, ale v realitě to tak nefunguje. Vůdce se svou skupinou vykonává vládu v rámci určitých limitů, jež nejsou přesně stanoveny, ale jsou dobře odhadnutelné. Například není omezena svoboda slova zákonem, ale pokud někdo bude kritizovat vládu, tak druhý den

²⁰ Švec, Luboš. *Prezident Antanas Smetona a jeho režim prizmatem československé publicistiky a diplomacie první poloviny třicátých let*. Praha, 2012, s. 220.

²¹ Linz, Juan J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London, 2000, s. 161.

²² Tamtéž, s. 162.

²³ Tamtéž, s. 161.

²⁴ Tamtéž, s. 162.

²⁵ Kasparavičius, Algimantas. *The Historical Experience of the Twentieth Century: Authoritarianism and Totalitarianism in Lithuania*. New York, 2006, s. 307.

²⁶ Linz, Juan J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London, 2000, s. 162.

²⁷ Škvankmajer, Milan a kol. *Dějiny Ruska*. 2012, Brno, s. 290-292.

v tichosti zmizí. V těchto typech režimů je represe v podstatě ilegální, a pokud k ní dojde, režim ji tají.²⁸

1.3 Mentalita režimu (ideologie)

Absence ideologie²⁹ je pro autoritářství typická. Tyto režimy přesto neleží v ideovém vakuu, ale uplatňují *distinktivní mentalitu*.³⁰ Tato práce bude pracovat s teorií německého sociologa Theodora Geigera, který zavedl termín mentalita a definoval rozdíl mezi ní a ideologií.³¹ Podle Geigera je ideologie systém myšlenek více či méně intelektuálně podložených a rozvinutých, a to v písemné podobě od intelektuálů nebo pseudointelektuálů. Mentalita oproti tomu znamená způsoby uvažování, myšlení a pocíťování, spíše emocionálního rázu než racionálního, které poskytují nepsané cesty reakce na různé situace (Geiger používá pro mentalitu termín „subjektivní duch“ a pro ideologii „objektivní duch“).³²

Ideologie má tedy jasně definovaný obsah, jasná pravidla, zatímco mentalita je spíše postoj. Ideologie je interpretace, mentalita náchylnost k něčemu, má neostré, fluktuující hranice, pohybuje se na úrovni mínění, toto vše zahrnuje neurčitost. Ideologie je danost, má silný utopický charakter a je obrácena do budoucnosti – k lepší budoucnosti, pro niž je třeba pracovat v přítomnosti.³³ Mentalita nemá utopickou vizi, neprojektuje budoucí společnost, je obrácena k současnosti nebo minulosti.³⁴

Autoritářské režimy nemají a ani za své existence nevytvářejí jasnou a přesnou ideologii, což bychom mohli najít u totalitárních, čili nemají přesný ideologický návod, jakým byl na příklad Komunistický manifest. Autoritářské režimy mají mentalitu, která je občanům dobře odhadnutelná.³⁵ To znamená, že občané vědí, co si mohou dovolit a co už ne. Stejně tak i chování vůdců je předvídatelné, nesnaží se své občany nachytat. Poskytuje jim volný prostor jednání, jehož limity jsou poznatelné *sensus communis*.³⁶ Občan na příklad ví, že může beztrestně obecně kritizovat korupci ve státě, ale pokud by obvinil vládní představitele z korupce, následovala by perzekuce.

²⁸ Linz, Juan J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London, 2000, s. 162.

²⁹ ideologie jak ji popisuje např. Lee, Stephen J. *European Dictatorships 1918 – 1945*. London, 2000, s. 301.

³⁰ Linz, Juan J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London, 2000, s. 162.

³¹ Geigerova teorie viz Geiger, Theodor. *Die soziale Schichtung des deutschen Volkes*. Stuttgart: F. Enke, 1932.

³² Linz, Juan J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London, 2000, s. 162.

³³ Lee, Stephen J. *European Dictatorships 1918 – 1945*. London, 2000, s. 301.

³⁴ Linz, Juan J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London, 2000, s. 162.

³⁵ Kasparavičius, Algimantas. *The Historical Experience of the Twentieth Century: Authoritarianism and Totalitarianism in Lithuania*. New York, 2006, s. 307.

³⁶ Linz, Juan J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London, 2000, s. 162.

Mentalita je obtížněji postižitelná než přesné paragrafy ideologie.³⁷ Lze jen těžko přísahat věrnost něčemu, u čeho není přesně vymezen obsah. Mohu tedy přísahat věrnost komunistické straně, ale ne konglomerátu lidí, kteří nejsou organizováni v celku, jenž by byl pojmenován. To má vliv i na další vrstvy společnosti. Ve školství se například neučí jasné poučky, ale vliv mentality můžeme pozorovat v argumentech odůvodňujících určité jednání či v samém výběru argumentů.³⁸

Sama podstata autoritářského režimu brání vzniku jednotné ideologie tak, jak ji popisuje Theodor Geiger.³⁹ Autoritářství je tvořeno růzností zájmů, sil, politických tradic a institucí – tedy oním limitovaným pluralismem. Tento konglomerát sil je sjednocen na základě minimální shody – mentality. Tím, že lídři jednotlivých zájmových frakcí nebudou trvat na vymezení jasné ideologie podle svých názorů, dojde nejen ke shodě ohledně vykonávání vlády ve státě, ale zároveň k neutralizaci mnoha potenciálních odpůrců, kteří by s určitými jasně definovanými ideologickými pravidly mohli mít problém.⁴⁰ Tato nevyhraněnost zároveň dává vůdcům možnost požadovat loajalitu skupin, aniž by šli přes *cleavages*, tedy hluboké nepřekonatelné rozpory mezi jednotlivými frakcemi.⁴¹ Takovými *cleavages* může být například nacionalismus. Tím, že se nacionalismus neustanoví na ideologické úrovni režimu, znamená že lze požadovat loajalitu radikálních pravicových nacionalistů stejně jako internacionalistických komunistů. Mentalita totiž zastřeší i takové skupiny, které stojí na opačných koncích ideologického spektra, protože se snaží o racionální zhodnocování, odbourávání utopistických prvků v politice. Ty by totiž mohly vést k existenčním rozporům mezi jednotlivými složkami podporovatelů režimu.⁴²

Absence ideologie, která by přilákala občany k podpoře režimu musí být kompenzována něčím jiným, čím autoritářský režim odůvodní své setrvání u moci. Musí si najít jiný důvod své existence, jímž vysvětlí občanům, proč se nemají bouřit či proč by neměli prosazovat revoluci. Například Atatürk v Turecku si jako důvod oprávněnosti své vlády vybral pokrok, sekularizaci a demokratizaci státu.⁴³ To je typické zdůvodnění existence autoritářského režimu. Není jím zbudování lepší společnosti, spravedlivého světa nebo

³⁷ Tamtéž, s. 163.

³⁸ Kasparavičius, Algimantas. *The Historical Experience of the Twentieth Century: Authoritarianism and Totalitarianism in Lithuania*. New York, 2006, s. 307.

³⁹ Lee, Stephen J. *European Dictatorships 1918 – 1945*. London, 2000, s. 302.

⁴⁰ Linz, Juan J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London, 2000, s. 164.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² Tamtéž.

⁴³ Tamtéž, s. 173.

světového míru, ale modernizace, sekularizace nebo reformy vzdělávání.⁴⁴ Autoritářství si klade politické cíle v rámci svého státu a většinou se jedná o strukturální reformy, jež provádějí apolitičtí technokraté.

1.4 Mobilizace

Absence ideologie vede k obtížím ohledně mobilizace občanů.⁴⁵ Autoritářský režim nemá kapacitu mobilizovat masy a založit emocionální identifikaci s vládoucí vrstvou. Pokud nejsou jasně stanoveny cíle a jak jich dosáhnout, nikdo za ně manifestovat nepůjde. A režim to ani nevyžaduje. Stačí mu tichý souhlas občanů, kteří se nebouří.⁴⁶

V rámci autoritářství neprobíhá ani intenzivní ani extenzivní mobilizace, vyjma několika momentů v historii, například při ustavování režimu v boji za národní nezávislost nebo při svržení koloniální nadvlády.⁴⁷

Posléze už režim nevyžaduje mobilizaci občanů, spíše se jí naopak snaží utlumit. Ta totiž může být jedním z účastníků limitovaného pluralismu považována za hrozbu, a proto se radši nevyžaduje vůbec.⁴⁸ Nově ustavená vláda spoléhá spíše na tradiční konzervativní hodnoty občanů než na masová hnutí.⁴⁹

Autoritářské režimy se často objevují jako nástupci kompetitivní demokracie poté, kdy se objevil neřešitelný konflikt ve společnosti, jež se rozhodla pro depolitizaci a apatii.⁵⁰ Nový režim se musí dostat ke společnosti přes tuto apatii. Vládnoucí skupina ale tvoří totalitární vládu kvůli absenci disciplinované masové strany a masových stranických organizací kombinovaných s terorem. Bez ideologie nelze provést mobilizaci občanů ani nalákat jednotlivce k politické aktivitě (studenti, inteligence), takže jediné, co lze v nastalé politicky apatické společnosti dělat, je utvořit koalici různých zájmových skupin, které mají za cíl vyřešit zmíněný konflikt. V těchto podmínkách se zrodí autoritářský režim. Ten slíbí vyřešit stávající politickou krizi depolitizací, což znamená, jak již bylo výše řečeno, technokratickou vládu bez politické soutěže.⁵¹

⁴⁴ Tamtéž, s. 173.

⁴⁵ Tamtéž, s. 164.

⁴⁶ Kasparavičius, Algimantas. *The Historical Experience of the Twentieth Century: Authoritarianism and Totalitarianism in Lithuania*. New York, 2006, s. 307.

⁴⁷ Linz, Juan J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London, 2000, s. 165-166.

⁴⁸ Tamtéž, s. 166.

⁴⁹ Kasparavičius, Algimantas. *The Historical Experience of the Twentieth Century: Authoritarianism and Totalitarianism in Lithuania*. New York, 2006, s. 307.

⁵⁰ Linz, Juan J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London, 2000, s. 167.

⁵¹ Tamtéž, s. 167.

2. Historický vývoj Litvy

Litevský stát má dlouhou historii a tvoří nedílnou součást dějin Evropy. V minulosti se střídala období, kdy Litva vzkvétala a byla silným hráčem v evropské politice s dobou, kdy její význam upadal. Přestože je středověká historie Litvy zajímavá a kontinuálně tvoří určitý základ, z něhož Litevci čerpají dodnes, pro účely této práce se budeme zabývat 20. stoletím a období nezávislé Litvy.⁵² Autorka tento úsek dějin považuje za stěžejní vzhledem k tématu práce, jímž jsou dvacátá a třicátá léta 20. století.

2.1 Vývoj do konce První světové války

Většina historického území Litvy se od 18. století dostávala pod nadvládu Ruské říše. Národní obrození a s ním spojený nárůst litevského nacionalismu, které přinesla především druhá polovina 19. století, představovalo pro carskou vládu problém. Snažila se utlumit odstředivé tendence Litevců a to i na kulturním poli, když několikrát zakázala veřejné užívání litevského jazyka a tisk literatury. V obdobích uvolnění zákazů se litevští literáti pokoušeli o rozkvět národního jazyka.⁵³

První světová válka zastihla velkou část Litvy jako součást Ruského impéria, kde carská vláda v roce 1904 definitivně odvolala zákaz tisku litevských knih latinkou, což vyvolalo nebývalý rozkvět dosavadních emancipačních snah.⁵⁴ Tento proces nabývá větších rozměrů za První světové války, kdy si Litevci začali uvědomovat, že se nabízí i jiné možnosti než nadvláda Ruska.⁵⁵

Za války byla Litva okupována Německem. V roce 1917 byl zřízen orgán Litevská rada (*Lietuvos Taryba*, dále jen *Taryba*).⁵⁶ Němci předpokládali, že ustavením této organizace selepší výkon okupační správy a zároveň tím uspokojí touhu Litevců po samosprávě. Litevci naopak v Radě viděli zárodek budoucího reprezentativního orgánu svého národa. V jejím čele stál Antanas Smetona, který se účastnil domácího odboje proti Německu a ještě předtím byl několikrát potrestán za protiruskou činnost.⁵⁷

Členové Rady se postupně pokoušeli vymanit z německého područí, což se ovšem plně podařilo až po skončení války. Za součinnosti s okupanty *Taryba* vystupovala jako reprezentativní orgán Litvy a 11. prosince 1917 poprvé vyhlásila nezávislý litevský stát,

⁵² Beresnevičiūtė – Nosálová, Halina. *Stručná historie států. Litva*. Praha, 2006, s. 24 – 132.

⁵³ Tamtéž, s. 114 – 130.

⁵⁴ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 377.

⁵⁵ Tamtéž, s. 147 – 151.

⁵⁶ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 3 – 4.

⁵⁷ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 154.

respektive svěřila nezávislou Litvu do ochrany německého protektorátu až do konce války.⁵⁸ Tomuto prvnímu vyhlášení nezávislosti nikdo příliš nevěnoval pozornost, protože Litevská rada byla ještě slabá a příliš závislá na okupantech. Německu tento formální krok nevadil, protože ve skutečnosti „nový“ stát závisel na vůli Německa. Určitý posun znamenalo druhé vyhlášení nezávislosti Litvy, tentokrát bez zmínky o Německu, které *Taryba* vydala v únoru 1918. Toto druhé vyhlášení zakládá právní základ litevské nezávislosti,⁵⁹ což je poněkud problematické, protože Litva stále spadala pod německou vojenskou správu, která území dál okupovala a vyhlášení nezávislosti neuznala.⁶⁰

Situace se změnila až po porážce Německa ve válce a definitivním uzavřením míru 11. listopadu 1918. Ani poté ale osud litevského území nebyl přímočarý. Svůj vliv se zde snažilo prosadit Polsko i sovětské Rusko. Polsko považovalo Litvu za součást svého historického území a v dalších letech usilovalo o její připojení a vytvoření tzv. velkého Polska. Sovětské Rusko také považovalo Litvu za svou historickou součást a usilovalo o její začlenění.⁶¹

2.2 Konsolidace území a další boje

Hranice Litvy se ještě několik let po vyhlášení nezávislosti a konci války měnily, a to na základě snah Litevců, sovětského Ruska a Polska o konsolidaci území, které ze svého hlediska považovaly za historické.

Rudá armáda již v roce 1919 obsadila některá území Litvy včetně Vilnius⁶² a vyhlásila zde vládu sovětů. Litva začala formovat armádu a za vydatné pomoci polských jednotek se jí podařilo sověty vytlačit z litevského území a zbavit se bolševické vlády. Poláci ale při této akci 19. dubna 1919 obsadili Vilnius a odmítali uznat nezávislost litevského státu. O Vilnius se mezi Litevci a Poláky strhl boj, který skončil 7. října 1920 mírovou smlouvou s Polskem, jež uznalo připojení Vilnius⁶³ k Litvě. Ten se posléze stal hlavním městem a výsledný stav byl uznán i mezinárodně. Polský generál Pilsudski se s tím nehodlal smířit a již 9. října 1920 nechal vojensky obsadit celé území Vilenska.⁶³ Dohodové mocnosti i sousední státy se postavily proti polské agresí a na jejich naléhání Litva i Polsko nakonec 21. listopadu

⁵⁸ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 2.

⁵⁹ Tamtéž, s. 5.

⁶⁰ Beresnevičiūtė – Nosálová, Halina. *Stručná historie států. Litva*. Praha, 2006, s.133 – 134.

⁶¹ Tamtéž, s. 135.

⁶² Toto město má několik historických názvů: Vilno, Vilnius, Wilna, Vil'njus... (viz Snyder, Timothy. *The Reconstruction of Nations. Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569 – 1999*. 2003, s. 52). Každé z nich označuje vládu jiného státního útvaru nad tímto městem. Dodnes pojmenování tohoto města vyvolává spory. Ve spisovné češtině není jednotná kodifikace, ale v odborných publikacích převažuje pojmenování Vilnius, a proto se jej bude držet i tato práce.

⁶³ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 162 – 171.

1920 přistoupily k dohodě. Litva o Vilensko definitivně přišla, nepomohlo jí ani další mezinárodní vyjednávání.⁶⁴ Nevyřešená zůstala otázka přístavu Klajpedy, který si mimo jiné nárokovala i Litva. Dohoda v součinnosti se Společností národů nakonec na přelomu března a května 1924 přiznala po obsazení Klajpedu⁶⁵ Litvě, což mělo být jakési odškodnění za ztrátu Vilniusu a finální řešení otázky litevského území.⁶⁶

Boj o Vilnius završil napjaté vztahy mezi Litvou a Polskem a znamenal definitivní přerušení veškerých styků mezi oběma státy. Do litevské společnosti zasel nenávist k Polsku a početné polské menšiny na území Litvy a zároveň pocit historické křivdy, jež se stala jedním z hlavních témat Smetonova programu.⁶⁷

Vztahy se sovětským Ruskem Litva uspořádala až roku 1920, kdy obě strany podepsaly smlouvu, ve které se vzájemně uznaly.⁶⁸ Jednalo se zároveň o mírovou dohodu a sovětské Rusko uznalo litevské držení některých území dnešního Běloruska. Tato smlouva ale neukončila boje na území Litvy. Rudá armáda ještě bojovala s Poláky. Definitivní konec bojů nastal až později.⁶⁹

2.3 Budování nezávislé Litvy a hlavní problémy

Z výše uvedeného lze usuzovat, že budování nového státu probíhalo za velmi obtížných podmínek. Litevské území bylo za První světové války poničeno. Prioritními úkoly byla poválečná obnova země, vybudování státních struktur, které by obnovu koordinovaly a mezinárodní uznání nového státu.⁷⁰ Celý proces byl ovšem ztěžováno pokračování bojů o litevské území mezi sousedy. Tyto události měly pravděpodobně určitý vliv na podobu parlamentního režimu, který Litva přijala.

Litva se stala parlamentní demokracií s prezidentem v čele státu. V roce 1922 přijala Ústavu, která ustanovila jednokomorový parlament – Seimas disponující zákonodárnou mocí a volící prezidenta s tříletým funkčním obdobím.⁷¹ Litva se deklarovala jako národní stát, ale Ústava zaručovala rozsáhlá práva četným menšinám nacházejícím se na jejím území.

⁶⁴ Sozański, Jarosław. *International Legal Status of Lithuania, Latvia and Estonia in the Years 1918 – 1994*. Riga, 1995, s.36.

⁶⁵ německy Memel (pozn. autorky)

⁶⁶ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 206 – 207.

⁶⁷ Beresnevičiūtė – Nosálová, Halina. *Stručná historie států. Litva*. Praha, 2006, s. 136 – 138.

⁶⁸ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 173.

⁶⁹ Beresnevičiūtė – Nosálová, Halina. *Stručná historie států. Litva*. Praha, 2006, s. 136.

⁷⁰ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 3.

⁷¹ Sozański, Jarosław. *International Legal Status of Lithuania, Latvia and Estonia in the Years 1918 – 1994*. Riga, 1995, s. 54 – 55.

Národnostní menšiny měly kulturní autonomii, do níž se stát nevměšoval.⁷² Prvním prezidentem byl zvolen představitel domácího odboje a předseda *Taryby* Antanas Smetona.⁷³

V Litvě již od vyhlášení republiky pozorujeme ve společnosti značné napětí, které se postupně rozšiřovalo v hlubší rozpory. Takových problémů bylo více a dohromady vyvolávaly společenský pocit nejistoty a obav vrcholící převratem v roce 1926.⁷⁴ V následujících odstavcích se zaměřím především na tato společenská pnutí a změny než na další vývoj v oblastech jako je kultura nebo hospodářství. Cílem bude naznačit stav společnosti a státních institucí, jenž vedl k vojenskému převratu a jeho pasivnímu přijetí společností.

Litevská společnost v té době byla převážně agrární. Přibližně tři čtvrtiny obyvatelstva pracovaly v zemědělství a pouze kolem 10% v průmyslu a dalších nezemědělských odvětvích.⁷⁵ Litvu ovlivňovaly především konzervativními a klerikálními elementy a převažovala vysoká úroveň negramotnosti obyvatelstva.⁷⁶ Jedním z nejdůležitějších úkolů nové vlády bylo provést pozemkovou reformu. Jejím cílem bylo rozdělit statkářskou půdu mezi rolníky a vytvořit tak silnou vrstvu rolnictva. Tím by se oslabil vlivu komunistické propagandy na zemědělce, kterou financovalo bolševické Rusko v rámci svých snah o znovuzískání litevského území. Zároveň se měl oslabovat i vliv většinově cizí statkářské vrstvy, kde byla silně zastoupena polská šlechta. Tato statkářská vrstva se výrazně stavěla proti litevské samostatnosti.⁷⁷ Nepřátelské pocity Litevců k Polákům nebyly pouze odrazem polsko-litevské války, ale měly hlubší kořeny; ztráta Vilniusu byla pouze definitivním vyvrcholením letitých sporů.⁷⁸

Ústava zakotvovala vznik politických stran, jichž vzniklo široké spektrum. Nejsilnější politickou stranou byla Křesťansko-demokratická strana disponující poměrně rozsáhlou sítí hospodářských a kulturních organizací. Na ni byly ideově napojeny strany stavovského typu jako Svaz rolnictva a Dělnická federace. Spektrum stran zahrnovalo středové Lidovce a Stranu litevských zemědělců.⁷⁹ Již názvy politických uskupení odkazují k agrárnímu charakteru Litvy. Politický život byl svázán se zemědělci a zastánci tradičních křesťansko-konzervativních hodnot.

⁷² Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 180.

⁷³ Vozka, Jaroslav. *Litva, klíč k situaci ve východní Evropě*. Praha, 1933, s. 19.

⁷⁴ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 187.

⁷⁵ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 9.

⁷⁶ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 183; Beresnevičiūtė – Nosálová, Halina. *Stručná historie států. Litva*. Praha, 2006, s. 138.

⁷⁷ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 16.

⁷⁸ Tamtéž, s. 3.

⁷⁹ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 183.

Mimo tyto konzervativní uskupení v Litvě vznikla též Sociálně-demokratická strana a Marxistická strana, které svůj elektorát nacházely pouze mezi nepočetnými městskými dělníky. Krajní pravici tvořila Strana Národovců Litvy, jejímiž členy byli Antanas Smetona nebo Augustinas Voldemaras. Měla program kritický k litevské parlamentní demokracii, představovali si spíše silnou vládu v součinnosti s výkonnou armádou. Jejich voličů bylo velmi málo.⁸⁰

Plynulý rozvoj litevského politického života narušovalo nedostatečné upevnění parlamentních principů. Ústava neobsahovala klauzuli omezující vstup politických stran do parlamentu.⁸¹ Znamená to, že drtivá většina stran se dostala do parlamentu, ale v průměru s 2-3 zástupci.⁸² V roce 1920 se do Seimasu dostalo sedm stran, v roce 1922 devět a v 1925 již jedenáct.⁸³ V letech 1918-1926 se u moci vystřídal 13 koaličních vlád.⁸⁴ To znamená, že nová vláda nastoupila skoro každého půl roku. Seimas byl po celou dobu od nezávislosti Litvy roztržštěný. Za těchto podmínek nemůže zákonodárny proces fungovat tak, jak by měl z toho důvodu, že roztržštěnost zájmů takového množství stran jen málokdy vede ke kompromisu. Velké množství stran jen s několika zástupci se snažilo prosadit svoje lokální a stranické zájmy na úkor celostátních.⁸⁵ Pozornost vlády rozměňovala nedůležitá témata, na nichž se dala najít shoda. Vláda se zaměřovala na krátkodobé cíle, které jí rychle vynášely popularitu občanů, čímž došlo k odklonu od důležitých problémů strukturálního rázu, nezbytných pro vybudování základních státních struktur. Politické strany se přetahovaly o moc. To vše způsobilo nejen krizi parlamentarismu, ale odrazilo se i ve společenském ovzduší nedůvěry.⁸⁶

2.4 Rok 1926

Parlamentní krize Litvy vyvrcholila v roce 1926. V litevské společnosti již dlouho panovala nejistota a nechuť ohledně veřejného života země. Litva byla koncipována jako demokratický stát a měla demokratickou ústavu, ale určitá práva byla okleštěna vzhledem k stále vyhlášenému výjimečnému stavu. Parlament neplnil svou roli kvůli potyčkám politických stran, státní úředníci procházeli jedním korupčním skandálem za druhým a i

⁸⁰ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 22.

⁸¹ Tamtéž, s. 20.

⁸² Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 184.

⁸³ Tamtéž, s. 186.

⁸⁴ Vozka, Jaroslav. *Litva, klíč k situaci ve východní Evropě*. Praha, 1933, s. 19.

⁸⁵ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 184 -186.

⁸⁶ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 20 – 21.

důležitá pozemková reforma probíhala velmi pomalu. Ve společnosti navíc působilo trauma ze ztráty Vilniusu, což mělo negativní dopad na vztahy k Polsku a polské menšině.⁸⁷

Od vyhlášení litevské nezávislosti vyhrávali každé volby křesťanští demokraté, čili strana představující tradiční, konzervativní a katolické hodnoty. Ve volbách v lednu 1926 se to poprvé změnilo, když voliči upřednostnili socialisty.⁸⁸ V tomto roce se do parlamentu dostali i zástupci židovské, německé, ruské a polské menšiny. Pro židy, Němce a Rusy nepředstavovalo parlamentní zastoupení nic nového, protože se jejich poslanci dostávali do parlamentu již od roku 1918. Novinkou to bylo pro Poláky, kteří se zpočátku odmítli zákonodárského procesu účastnit.⁸⁹ Tři mandáty obdržela i nacionalistická strana Antanase Smetony, jež byla slabá a nevýrazná a neměla širší voličskou základnu. Programově se zaměřovala konzervativně, nacionalisticky a především protipolsky.⁹⁰

Premiér Mykolas Sleževičius stál v čele koaliční vlády národních socialistů a sociálních demokratů.⁹¹ Prezidentem byl zvolen Kazys Grinius.⁹² Levicová vláda se rozhodla uvolnit tíživou situaci a nastartovat funkční demokratický politický proces. Jako první zrušila válečný stav země. Posléze uvolnila respektive zrušila cenzuru a amnestovala politické vězně. Zahraniční politika začala být vstřícnější k Sovětskému svazu a nová vláda nastavila liberálnější přístup k menšinám, což se dotklo hlavně polské menšiny, jež byla vystavena nepřátelství Litevců.⁹³

Všechny tyto reformy vedly k zvýšení aktivity politických spolků a stran. Mimo jiné z toho těžila komunistická strana, kterou v Litvě zakázali.⁹⁴ Změna vnitropolitického kurzu vyvolala nespokojenost u pravicových stran, armády a katolické církve, tedy u složek litevské společnosti, profilující se tradicionalisticky. Levicová vláda byla kritizována za mnohé změny, jež už měly být dávno provedeny, ale nedošlo k nim. Radikální hlasy ji obviňovaly ze zrady národních zájmů, kvůli jejímu mírnějšímu postoji k Polsku, polské menšině a vztahu k Sovětskému svazu. Navazovaly spíše na levicovou hysterii doby než na reálné nebezpečí.⁹⁵

⁸⁷ Beresnevičiūtė – Nosálová, Halina. *Stručná historie států. Litva*. Praha, 2006, s. 139.

⁸⁸ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 183 – 184.

⁸⁹ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 6.

⁹⁰ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 184.

⁹¹ Lainová, Radka. Hlavičková, Zora. Straka, Michal. *Diktatury v rukavičkách? Autoritativní režimy v meziválečném období – Maďarsko, Polsko, Litva, Estonsko a Lotyšsko*. Praha, 2002, s. 87.

⁹² Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 184, 187.

⁹³ Tamtéž, s. 187.

⁹⁴ Tamtéž, s. 184.

⁹⁵ Lainová, Radka. Hlavičková, Zora. Straka, Michal. *Diktatury v rukavičkách? Autoritativní režimy v meziválečném období – Maďarsko, Polsko, Litva, Estonsko a Lotyšsko*. Praha, 2002, s. 88.

Křesťanští demokraté se spojili se Smetonovými národovci a začali s obstrukcemi levicové vlády.⁹⁶ K tomuto spojenectví se přidala ještě armáda, protože levicová vláda prosadila početní snížení armádního stavu. Tuto „koalici“ doplnila i katolická církev, jelikož současná vláda hodlala zakročit proti jejímu značnému vlivu ve společnosti.⁹⁷ Vznikl tak konglomerát spojenců zaměřených proti levicové vládě. Důležité je, že se jednalo o složky vnímané litevskými občany jako tradiční a tím důvěryhodné. Antanas Smetona se dostal do čela hlavně díky tomu, že se spojil s církví, jež měla v katolické Litvě obrovský vliv.⁹⁸ Znamenalo to sjednocení různorodých složek, poháněných společným cílem. Po nějaké době se ale jejich zájmy začaly tříštit a všechny se postupně staly Smetonovými oponenty. I katolická církev patřila později k jeho největším kritikům.⁹⁹

Oživení veřejného života po zrušení výjimečného stavu a cenzury mělo mimo jiné za následek nárůst nepokojů – v ulicích litevských měst se stávkovalo, demonstrovalo, radikalizovala se mládež a litevští komunisté.¹⁰⁰ Reformy levice se obrátily opačným směrem než se zamýšlelo. Místo zklidnění se situace vyhrotila.

Z 16. na 17. prosince 1926 povedli důstojníci, kteří měli blízko k Antanasu Smetonovi v sídle vlády v Kaunasu státní převrat. Armádní vedení se posléze postaralo, o to, aby se zachovalo zdání legitimity a kontinuity nové vlády. Prezidenta Griniuse přesvědčili, aby jmenoval Augustinase Voldemarase premiérem a potom sám odstoupil.¹⁰¹ Seimas již bez levicových stran zvolil novým prezidentem Antanase Smetonu.¹⁰² Oba politici reprezentující nový režim byli představiteli malých nevýrazných stran. To, že oba v roce 1918 stáli u zrodu samostatného litevského státu jim zajišťovalo důvěru občanů.¹⁰³ Pokud by se jednalo o neznámé tváře, jen stěží by se s nimi ostatní skupiny spojily a již vůbec by se nedostali na vrchol vedení.

Převrat proběhl nekrvavě, bez jediného výstřelu. Společnost na něj reagovala pasivně a stejně jako levice.¹⁰⁴ Reakce levice byla slabá, protože se obávala eskalace situace možným útokem Polska, které by mohlo využít vnitropolitické krize k prosazení svých územních

⁹⁶ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 23.

⁹⁷ Beresnevičiūtė – Nosálová, Halina. *Stručná historie států. Litva*. Praha, 2006, s. 139.

⁹⁸ Tamtéž, s. 140.

⁹⁹ Svarauskas, Arturas. *Problémy vývoje politického katolictví v 1. polovině 20. století: Československo a Litva*. Praha, 2012, s. 292.

¹⁰⁰ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 23.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 23.

¹⁰² Vozka, Jaroslav. *Litva, klíč k situaci ve východní Evropě*. Praha, 1933, s. 21.

¹⁰³ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 188.

¹⁰⁴ Beresnevičiūtė – Nosálová, Halina. *Stručná historie států. Litva*. Praha, 2006, s. 140.

nároků.¹⁰⁵ Nejsilnější strana křesťanských demokratů byla při převratu pasivní, ale svůj souhlas s ním vyjádřila tím, že Smetonu podpořila při volbě prezidentem. Ten je za to jmenoval do nové vlády. Křesťanští demokraté se vyslovili pro převrat, aby odstranili levicovou vládu, ale poté očekávali návrat k parlamentní demokracii.¹⁰⁶

Thomas Lane ve své knize konstatuje, že nedostatečná občanská aktivita a společenská nechuť k politice neměla na události z roku 1926 tak zásadní vliv jako spíš fakt, že pravicové strany a armáda nebyly ochotny akceptovat právo voličů zvolit levicovou vládu.¹⁰⁷ Tento názor stojí na stabilních základech, ale je k tomu potřeba dodat, že litevská společnost se obávala vlivu sovětského komunismu. Pravice využívala tuto hysterii, aby dosáhla svého cíle totiž odstavení levice od vlády. Litva nebyla jedinou zemí, která se v meziválečné době přiklonila k pravicové formě autokracie.¹⁰⁸ V Litvě se komunismus obávali více než jinde, protože SSSR bezprostředně s Litvou sousedil a Litva s ním navíc měla vlastní negativní zkušenost. Podle autorky této práce je třeba zohlednit historickou zkušenost Litevců a komunistickou hysterii doby. To, co Thomas Lane popisuje jako neschopnost akceptace volby voličů by se spíše dalo nazvat strachem z nástupu komunismu.

2.5 Autoritářský režim v Litvě

Převrat proběhl pod heslem záchrany národní jednoty. Na základě této myšlenky se upustilo od reforem bývalé levicové vlády, byl znovu vyhlášen výjimečný stav, zavedena cenzura a aktivizovala se politická policie.¹⁰⁹ Premiér Voldemaras zahájil postup proti politickým stranám a hlásal depolitizaci politického procesu. Zároveň toho využil, aby se zbavil těch odpůrců kritizujících jeho postupy. Postupně zavedl represivní politiku vůči domácím odpůrcům.¹¹⁰

Opozice nebyla jako celek zakázána. Dál legálně existovala, ale byla silně oslabená a neměla možnost zasahovat do chodu státu. Teprve až v roce 1935 se musely opoziční strany přeměnit v nepolitické organizace.¹¹¹ Proti Smetonovu režimu se nově postavily síly, jež v parlamentní krizi a při převratu stály po jeho boku. Nejvýznamnějším oponentem se stala

¹⁰⁵ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 188.

¹⁰⁶ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 23 – 24.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 21.

¹⁰⁸ viz např.: Lainová, Radka. Hlavičková, Zora. Straka, Michal. *Diktatury v rukavičkách? Autoritativní režimy v meziválečném období – Maďarsko, Polsko, Litva, Estonsko a Lotyšsko*. Praha: Triton, s. r. o., 2002.

¹⁰⁹ Beresnevičiūtė – Nosálová, Halina. *Stručná historie států. Litva*. Praha, 2006, s. 140.

¹¹⁰ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 188.

¹¹¹ Beresnevičiūtė – Nosálová, Halina. *Stručná historie států. Litva*. Praha, 2006, s. 140; Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 188.

katolická církev. V Litvě měla silné postavení, takže s ní vláda musela počítat a nešlo proti ní významněji zasáhnout. Přesto se objevovaly roztržky, které vedly až k vypovězení papežského nuncia z Litvy.¹¹²

Seimas se na jaře 1927 sám rozpustil bez vyhlášení voleb do nového parlamentu.¹¹³ Premiér Voldemaras stanovil jako cestu z krize depolitizaci. Celá vláda, tedy výkon veřejné moci, se stala byrokratickým. To se projevilo také v tom, že na pozice ministrů byli povoláni místo politiků odborníci v dané oblasti. Např. Ministerstvo financí například neřídil politik, jehož nominovala politická strana, ale ekonom nebo někdo s finančním vzděláním. Tento proces probíhal při obsazování všech úřadů. Nutno dodat, že se jednalo o lidi, s nimiž se Voldemaras přátelil.¹¹⁴ Sám Voldemaras si ještě přibral funkci ministra zahraničí a začal se v zahraniční politice orientovat na Německo.¹¹⁵

Celá vláda se skládala z technokratů neboli odborníků ve svých oborech.¹¹⁶ Podstata demokracie nicméně spočívá v tom, že si lidé zvolí vládu, která posléze (v ideálním případě) uskutečňuje svůj program s nímž kandidovala ve volbách. K tomu měla k dispozici úředníky, jež její rozhodnutí převáděli do praxe.¹¹⁷ Smetonův technokratický režim odstranil vládu s volebním programem, který by obsahoval ideologickou složku, tedy něco co bychom hodně vágně mohli nazvat pravicová nebo levicová¹¹⁸ politika a nahradil ji pouze lidmi, kteří se stali správci svého úřadu. Občané tedy již nemohli rozhodovat, zda chtějí posílit sociální politiku, zvýšit minimální mzdu nebo naopak snížit daně, odstranit státní omezení pro podnikání a další politiky, které si představíme pod pravolevým rozdělením.¹¹⁹ O ideologii Smetonova režimu pojednám více ve třetí kapitole.

V roce 1928 byla vydána oktrojovaná Ústava, jež nové uspořádání zakotvovala a legalizovala přechod k novému režimu.¹²⁰ Prezidentovi byla oficiálně svěřena zákonodárná moc, již vykonával prostřednictvím dekretů, tedy nařízení, která nemusel schválit parlament a jež nabývala okamžité platnosti. Ústava prezidentovi dále garantovala právo rozpustit Seimas

¹¹² Rauch, Georg von. *The Baltic States. The Years of Independence 1917 – 1940*. London, 1974, s. 162.

¹¹³ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 24.

¹¹⁴ Vozka, Jaroslav. *Litva, klíč k situaci ve východní Evropě*. Praha, 1933, s. 21.

¹¹⁵ Rauch, Georg von. *The Baltic States. The Years of Independence 1917 – 1940*. London, 1974, s. 121.

¹¹⁶ Lainová, Radka. Hlavičková, Zora. Straka, Michal. *Diktatury v rukavičkách? Autoritativní režimy v meziválečném období – Maďarsko, Polsko, Litva, Estonsko a Lotyšsko*. Praha, 2002, s. 98.

¹¹⁷ Heywood, Andrew. *Politologie*. Praha, 2008, s. 95 – 106.

¹¹⁸ Termíny pravice a levice jsou hodně zastaralé a jejich definice svádí k černó – bílému vidění politického prostoru. Pro účely této práce však poskytují hrubý náhled stavu věcí bez toho, aniž by bylo potřeba jej dlouze popisovat, což není cílem této práce.

¹¹⁹ Heywood, Andrew. *Politologie*. Praha, 2008, s. 65 – 93.

¹²⁰ Vozka, Jaroslav. *Litva, klíč k situaci ve východní Evropě*. Praha, 1933, s. 17.

a jmenovat vládu.¹²¹ To byly silné prostředky autokratického vládnutí. Litva se těmito kroky definitivně odklonila od běžně vnímaného pojetí demokracie jako vlády mnohých k formě vlády jednoho.

Nový režim omezil svobodné volby, nicméně je přímo nezakázal – proto nelze Smetonovu vládu vnímat jako totalitární.¹²² Znovu zavedl cenzuru veřejného prostoru, ale neusiloval o absolutní kontrolu mediálního prostoru.¹²³ Příkladem mohou být stranická periodika, jež legálně vycházela ještě dlouhou dobu po převratu a jejich kontrola byla poměrně liberální.¹²⁴

V Litvě bylo nastaveno uspořádání, které bylo výrazně nacionalistické. Z tohoto důvodu byl předtím velmi omezen liberální přístup k národnostním menšinám, což se přímo promítlo do ztráty jejich parlamentního zastoupení.¹²⁵

Dalším charakteristickým znakem byl státní intervencionismus do ekonomiky a přestrukturování občanských a zájmových složek státu do stavovského korporativismu podle vzoru Mussoliniho Itálie. Státní moc se opírala o armádu a polovojenské struktury. Přebírat provedly vojenské složky, jež se posléze staly oporou režimu. Významné podpory se režimu dostávalo u rolnictva závisícího na státních dotacích. V převážně agrární Litvě hrálo klíčovou roli konzervativně založené rolnictvo, jemuž v podstatě vyhovovaly Smetonovy nové pořádky.¹²⁶

Hlavním odpůrcem nové vlády se stala katolická církev, ale stát ji jako oponentní sílu nezlikvidoval. Souviselo to jednak s tím, že církev dopomohla Smetonovi k moci, ale i se samotnou osobou litevského prezidenta. Smetona byl hluboce věřícím člověkem konzervativního založení, a proto nechtěl církev potlačit. V konečném důsledku se tedy nevyslovil pro sekularizaci státu a církve.¹²⁷ Na tomto příkladu je vidět, jakou roli hraje osobnost představitele státní moci při tvorbě nových pořádků. Antanas Smetona byl odpůrce komunismu i pravicového extremismu. Z tohoto důvodu nechal padnout Augustinase Voldemarase a jeho fašistické přívržence, o čemž ještě bude řeč později.¹²⁸ V letech 1934–1935 v Litvě proběhl první proces s nacisty mimo hranice Německa.¹²⁹ Smetona se též stavěl

¹²¹ Sozański, Jarosław. *International Legal Status of Lithuania, Latvia and Estonia in the Years 1918 – 1994*. Riga, 1995, s. 55.

¹²² Beresnevičiūtė – Nosálová, Halina. *Stručná historie států. Litva*. Praha, 2006, s. 140.

¹²³ Tamtéž, s. 141.

¹²⁴ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 187.

¹²⁵ Tamtéž, s. 187.

¹²⁶ Tamtéž, s. 187.

¹²⁷ Beresnevičiūtė – Nosálová, Halina. *Stručná historie států. Litva*. Praha, 2006, s. 140.

¹²⁸ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 24 – 25.

¹²⁹ Beresnevičiūtė – Nosálová, Halina. *Stručná historie států. Litva*. Praha, 2006, s. 141.

proti antisemitismu a rasismu. Vyznával rovnost lidí a za což byl uznáván židovskou komunitou.¹³⁰ Neomezoval ani kulturní vývoj národnostních menšin na litevském území. Jediné co opravdu nestrpěl, bylo zpochybňování litevštiny jako jediného oficiálního jazyka.¹³¹

Z výše uvedených faktů lze usuzovat, že Smetona byl především technokrat. Nezastával politickou ideologii jako takovou, podle níž by chtěl budovat novou společnost ani neměl utopické tendence. Jeho vláda se ale neprojevovala v absenci idejí, jen neutvořily souvislý kodex tezí, abychom je mohly označit za ideologii. V tomto případě užíváme termín mentalita. Rozdíl mezi ideologií a mentalitou bude podrobně rozebrán ve třetí kapitole této práce. Smetona nesnášel extremismus pravicový i levicový a podporoval národnostní snášenlivost.¹³² Přestože jeho režim nelze považovat za demokratický, nebyl výrazně krutý k opozici a neliboval si v mučení svých oponentů.¹³³ Jaroslav Vozka ve své knize *„Litva, klíč k situaci ve východní Evropě“*, která vyšla v roce 1933, píše: *„Z mnohých symptomů lze soudit, že Litva v době dohledné se vrátí zcela k parlamentnímu režimu.“*¹³⁴ Vozkova kniha vyšla rok předtím, než se Litva opět začínala „nořit“ do vnitropolitické krize. Rok 1933 tedy můžeme považovat za konec relativně poklidné Smetonovy vlády.

Premiér Augustinas Voldemaras byl radikálnější než Smetona. Otevřeně tendoval k fašismu a nechával se financovat nacistickým Německem.¹³⁵ Smetona se s ním dostal do střetu již v roce 1929. Oba politici patřili k rozhodujícím osobnostem převratu z roku 1926. Oba stáli u zrodu nezávislé Litvy a zastávali významné místo ve státě i v povědomí občanů. Tento střet ale prokázal, že nový režim nestál na Voldemarasovi, ale na Smetonovi, jenž z něj vyšel vítězně. Voldemaras byl nucen odstoupit ze svých funkcí a jeho fašistická organizace *Železný vlk* byla rozpuštěna.¹³⁶ Střet zároveň vyvolal rozštěpení nacionalistické strany a vedl k oslabení jejího postavení.¹³⁷ Premiérem se stával Smetonův švagr Juozas Tūbelis.¹³⁸

¹³⁰ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 26 – 27.

¹³¹ Beresnevičiūtė – Nosálová, Halina. *Stručná historie států. Litva*. Praha, 2006, s. 141.

¹³² Lainová, Radka. Hlavičková, Zora. Straka, Michal. *Diktatury v rukavičkách? Autoritativní režimy v meziválečném období – Maďarsko, Polsko, Litva, Estonsko a Lotyšsko*. Praha, 2002, s. 99.

¹³³ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 25.

¹³⁴ Vozka, Jaroslav. *Litva, klíč k situaci ve východní Evropě*. Praha, 1933, s. 22.

¹³⁵ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 24.

¹³⁶ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 188.

¹³⁷ Lainová, Radka. Hlavičková, Zora. Straka, Michal. *Diktatury v rukavičkách? Autoritativní režimy v meziválečném období – Maďarsko, Polsko, Litva, Estonsko a Lotyšsko*. Praha, 2002, s. 95.

¹³⁸ Rauch, Georg von. *The Baltic States. The Years of Independence 1917 – 1940*. London, 1974, s. 161.

Poznámka autorky: Všechny režimy mají sklon k nepotismu, ale ty nedemokratické obzvláště. Již jsme to mohli pozorovat na obsazování ministerských postů Voldemarasovými přáteli a nyní Smetona dosadil na uvolněná místa své rodinné příslušníky.

Personální výměnou na pozici ministerského předsedy se zmírnily také tvrdé Voldemarasovy represálie, což povzbudilo aktivity opozičních skupin, jež zesílily nátlak na vládu.¹³⁹

Jednu ze Smetonových opor moci představovala armáda, která provedla převrat. Na začátku třicátých let rostla její nespokojenost se současným stavem a usilovala o větší vliv. Proto se spojila se svrženým Augustinasem Voldemarasem a v roce 1934 se společně neúspěšně pokusili o puč.¹⁴⁰ Voldemarasovi příznivci poté přešli do opozice vůči Smetonovi, jenž s tím mohl udělat jen málo, protože armáda si vybudovala silnou podpůrnou základnu, musel s ní nějak koexistovat.¹⁴¹

V druhé polovině třicátých let rostl tlak opozičních skupin, probíhaly rolnické nepokoje a zvyšovala se nespokojenost katolické církve se státními zásahy. Situace s církví se vyhrotila do té míry, že se odhodlala otevřeně vystoupit proti vládě. Litevští biskupové uveřejnili článek, v němž přímo deklarovali, že stát se vměšuje do církevních záležitostí, čímž porušuje konkordát s papežem.¹⁴² V katolické Litvě to představovalo velký problém. V této době se navíc opět vyhrotily již tak napjaté vztahy s Polskem, kdy proběhl nevýznamný incident na polsko-litevských hranicích a Polsko ve vilenské oblasti shromáždilo armádu k případnému útoku na Litvu. Dohodové mocnosti i Moskva se přiklonili pouze k obnovení statu quo, což znamenalo že se odklonili od Litvy, která ve svém sporu zůstala osamocena. Tato diplomatická porážka představovala významnou ránu pro litevské národní vědomí. Další problém měla Litva s připojenou Klajpedou. Po celé období první republiky zde probíhaly pokusy o oslabení centrální vlády v Kaunasu. Tyto obtíže posléze vyvrcholily vynuceným předáním přístavu Německu 22. března 1939.¹⁴³

Vláda si tyto dlouhodobé krize uvědomovala a v jejich důsledku ztrácela své postavení. Snažila se na ně reagovat a autoritářský režim se začal částečně proměňovat. Se zhoršujícím se postavením vlády souvisel její další pokus o vybědnutí z všeobecné nespokojenosti a narůstající veřejné kritiky. Rozhodla se zakázat politické strany s výjimkou vládní Nacionalistické strany. Tento čin z roku 1936 nelze kvalifikovat než jako krajní a svědčil o

¹³⁹ Vozka, Jaroslav. *Litva, klíč k situaci ve východní Evropě*. Praha, 1933, s. 22.

¹⁴⁰ Sozański, Jarosław. *International Legal Status of Lithuania, Latvia and Estonia in the Years 1918 – 1994*. Riga, 1995, s. 55.

¹⁴¹ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 188.

¹⁴² Lainová, Radka. Hlavičková, Zora. Straka, Michal. *Diktatury v rukavičkách? Autoritativní režimy v meziválečném období – Maďarsko, Polsko, Litva, Estonsko a Lotyšsko*. Praha, 2002, s. 96 – 97.

¹⁴³ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 189 – 190, 205 – 212.

narůstající nejistotě režimu. Vyhlášení voleb do parlamentu bylo pouhou fraškou, protože všichni kandidáti zastupovali vládní stranu.¹⁴⁴

V roce 1938 byla vydána nová Ústava, jež opět zakotvovala principy Smetonova autoritářství a ve volbách byl Smetona znovu zvolen prezidentem Litvy. Změnou dosavadního kurzu se jevil příchod generála Jovase Černiuse do vlády. Černius byl neoficiálním zástupcem křesťanských demokratů, národních socialistů a voldemarasovců.¹⁴⁵ Z toho kroku lze soudit, že režim se oslaboval. Musel jednat se stranami, které oficiálně zakázal a jež neměly žádný podíl na moci. Musel dokonce jednat se svrženým Voldemarasem. Režim neměl kapacity na to, aby krizi vyřešil sám nebo aby zasáhl proti zvedajícím se hlasům opozice. Byl nucen kooptovat členy vlády z pluralitních skupin, jež měly výrazně vyšší postavení než v počátcích, protože si dovedly vyjednat vstup Černiuse do vlády.

K vnitropolitickým problémům se připojila i mezinárodní situace, která byla v předvečer Druhé světové války napjatá. Litva neměla dobré vztahy s Polskem a navíc se zhoršovaly vztahy s Německem.¹⁴⁶

Další vývoj Smetonova režimu neměl dlouhého trvání. Dne 23. srpna 1939 byl podepsán Pakt Molotov–Ribbentrop a o měsíc později i dodatek, podle něhož Litva spadala do sovětské sféry vlivu. V říjnu Sovětský svaz přinutil Litvu souhlasit s úzkou spoluprací, za což jí přislíbil nevměšování se do vnitřních záležitostí. Tento vývoj se dovršil v červnu 1940, kdy litevská vláda obdržela od SSSR ultimátum. Situaci považovala za beznadějnou a ultimátum přijala, čímž se Litva stala součástí SSSR a zároveň skončila vláda Antanase Smetony.¹⁴⁷

Přijetí sovětského ultimáta nevyvolalo mezi Litevci žádný výrazný odpor. Mnozí byli rádi, že autoritářská vláda Antanase Smetony končí. Thomas Lane konstatuje, že možná, kdyby věděli, jaká hrůzovláda přijde se Sověty, tak by se tak lehko nevzdali.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Lainová, Radka. Hlavičková, Zora. Straka, Michal. *Diktatury v rukavičkách? Autoritativní režimy v meziválečném období – Maďarsko, Polsko, Litva, Estonsko a Lotyšsko*. Praha, 2002, s. 97.

¹⁴⁵ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 189 – 190.

¹⁴⁶ Švec, Luboš. *Prezident Antanas Smetona a jeho režim prizmatem československé publicistiky a diplomacie první poloviny třicátých let*. Brno, 2012, s. 224.

¹⁴⁷ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 36 – 39.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 39.

3. Analýza

Spor o interpretaci Smetonova režimu je v Litvě dodnes živý a způsob, jakým se o něm uvažuje, přispívá k budování litevské kulturní a historické identity. Označení Smetonova režimu za fašistický či totalitní je velmi diskutabilní. Sami litevští vědci se nemohou shodnout, zda se jednalo o autoritářství nebo fašismus.¹⁴⁹ V následující části budu aplikovat teorii autoritářského režimu podle teorie zformulované španělským politologem Juanem Linzem. Historická fakta představená ve druhé kapitole budu analyzovat z hlediska čtyř kritérií Linzovy teorie.

3.1 Smetonovský limitovaný pluralismus

V Litvě už před rokem 1926 bylo velké množství občanské organizací. Již před převratem v zemi existovalo velké množství spolků, sdružení a politických stran. Některé z nich měly u Litevců dlouhodobé tradiční postavení – jednalo se například o katolickou církev, jiné fungovaly teprve krátce.¹⁵⁰ V této podkapitole pojednám o druzích a rozsahu více či méně institucionalizovaných zájmových skupin, které působily jako jistá opozice k pro-vládní Smetonovské linii.

Hlavními opozičními uskupeními ve státě jsou obecně politické strany. V totalitárních režimech bývají zpravidla zakázány a někdy se povoluje činnost pouze provládní strany. V Litvě k takovému řešení nedošlo. Politické strany nebyly oficiálně zakázané až do roku 1935.¹⁵¹ Stát ovšem jejich činnost výrazně omezoval, k čemuž pomáhal zákon o ochraně státu a národa, který vešel v platnost až v roce 1934, tedy rok před jejich zákazem.¹⁵² Zakotvoval velmi přísné tresty za zločiny proti republice.¹⁵³ Od poloviny třicátých let potlačování protivládních proudů kulminovalo a v letech 1935–1938 dosáhlo svého vrcholu. Již v roce 1938 ale režim čelil takové krizi, že sám koptoval opoziční politiky do vlády.¹⁵⁴

Politické strany se po zákazu přetvořily ve formálně nepolitické organizace. Důležité bylo, že strany i jejich posléze modifikované podoby měly možnost si ponechat stranická periodika a listy, které sice podléhaly cenзуře v politických otázkách, ale jinak se jejich

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 24.

¹⁵⁰ Rauch, Georg von. *The Baltic States. The Years of Independence 1917–1940*. London, 1974, s. 97–99.

¹⁵¹ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 189.

¹⁵² Sozański, Jarosław. *International Legal Status of Lithuania, Latvia and Estonia in the Years 1918–1994*. Riga, 1995, s. 55–56.

¹⁵³ Rauch, Georg von. *The Baltic States. The Years of Independence 1917–1940*. London, 1974, s. 162.

¹⁵⁴ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 28.

činnost neomezovala.¹⁵⁵ Cenzura nikdy nedosáhla takové míry, aby média otiskovala pouze předem vytvořené a schválené zprávy.¹⁵⁶ S takovou praxí bychom se těžko setkali ve skutečně totalitárních režimech nacistického nebo stalinského typu. Navzdory jistému omezení svobody vyjadřování stát určitou diskuzi o politických otázkách povoloval, což dávalo politickým uskupením možnost projevit své názory.¹⁵⁷

Dalším odlišným rysem Smetonova režimu od diktátorských bylo pronásledování opozičních lídrů. Pouze Smetonova provládní strana nacionalistů – Tautininkai mohla jako jediná fungovat otevřeně a v nezměněné podobě.¹⁵⁸ Mnoho představitelů ostatních politických stran bylo uvězněno, ale režim neusiloval o jejich fyzickou likvidaci. Soud tyto lidi nesoudil za to, že byli funkcionáři opozičních stran, ale hledaly se jiné záminky, například krácení daní nebo jiné ekonomické přestupky.¹⁵⁹ Na druhou stranu podstatné množství opozičníků mohlo dál pracovat na svých prominentních místech.¹⁶⁰ Neznamená to ale, že by režim zavíral oči nad jejich činností. Například organizace Železný vlk disponovala pravomocemi pronikat do domovů takových lidí a psychickým nátlakem je nutit, aby se vzdali svých politických aktivit.¹⁶¹

Výjimku tvořili komunisté, které Antanas Smetona osobně nenáviděl. Litevská Komunistická strana byla jedinou stranou, jež za jeho vlády čelila opravdu rozsáhlému zatýkání a represím. Ihned po Smetonově nástupu k moci byli popraveni čtyři její lídři za prosovětské aktivity a přípravu státního převratu.¹⁶²

Totalitární režimy obvykle všechny organizace rozpustí a vydají zákon, že nesmí vznikat nové. Jediná nová sdružení jsou přímo podřízená státu. Litevský případ byl však jiný. Tisíce soukromých ekonomických, profesionálních, sociálních a kulturních organizací fungovalo svobodně dál bez vměšování státu.¹⁶³ Také soudní systém zůstal nezávislý. Nezměněnou podobu si podržela i samospráva měst, tržní ekonomika a soukromé firmy, jimiž dokonce stát zajišťoval podporu a ochranu. Odbory však ztratily nezávislost a dostaly se pod státní kontrolu stejně jako spolky politických stran.¹⁶⁴

¹⁵⁵ Eidintas, Alfonsas. *The Presidential Republic*. London, 1997, s. 121.

¹⁵⁶ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 26.

¹⁵⁷ Švec, Luboš. *Prezident Antanas Smetona a jeho režim prizmatem československé publicistiky a diplomacie první poloviny třicátých let*. Brno, 2012, s. 229.

¹⁵⁸ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 25.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 26.

¹⁶⁰ Tamtéž..

¹⁶¹ Eidintas, Alfonsas. *The Presidential Republic*. London, 1997, s. 115.

¹⁶² Tamtéž. 1997, s. 111.

¹⁶³ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 26.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 26.

Pokud jakákoliv organizace chtěla uspořádat veřejné setkání, musela dostat povolení od státu. Poté, co jej obdržela, měla povinnost předložit program a seznam mluvčích. I přes tyto bezpečnostní opatření vláda vysílala na akce uniformované a ozbrojené policisty, kteří v případě jakýchkoli opozičních projevů měli oficiální povolení akci přerušit a rozpustit.¹⁶⁵ Je tedy patrné, že veřejný život, jenž nezastával Smetonovu linii, byl potlačován.

Podstatným rysem režimu zůstala náboženská tolerance. Státní podpora směřovala nejen k majoritní katolické církvi, ale i k minoritním náboženstvím, což zahrnovalo výuku menšinových jazyků.¹⁶⁶ Smetona podporoval i židovskou komunitu a byl mezi Židy dokonce oblíben.¹⁶⁷ Přes státní snahy antisemitské nálady ve společnosti rostly (hlavně ve třicátých letech), ale Smetona sám vyzýval k náboženské toleranci.¹⁶⁸ Režim také akceptoval národnostní principy menšin a uznával je, i když poněkud omezil některá občanská práva a jejich aktivitu.¹⁶⁹

Přes všechnu státní podporu ostatním církvím bylo katolictví nejsilnější a nejrozvětvenější silou v zemi.¹⁷⁰ Litevci jsou tradičně věřící a církev u nich má silné postavení.¹⁷¹ Mohlo docházet k roztržkám, dokonce papežský nuncius byl vypovězen z Litvy, ale stále bylo nutné s touto silou počítat a nešlo proti ní výrazněji zasáhnout.¹⁷² Jednalo by se o útok na jednu z primárních identit velké většiny Litevců, což si Smetona nemohl dovolit.

Katolická církev fungovala jako pojítka, které drželo pohromadě tradiční politická uskupení Litvy. Největší byly Strana křesťanských demokratů, vlajková loď katolictví na Litvě, profesní organizace Sdružení litevských sedláků a Federace práce Litvy. Katoličtí kněží byli aktivními členy těchto uskupení a působili jako živé spojení mezi církví a občany.¹⁷³ Církevní představitelé zastávali vysoké posty hlavně v Křesťansko–demokratické straně, a církevní hodnostář se dokonce dostal až na místo druhého místopředsedy Seimasu.¹⁷⁴ Pokud k této skutečnosti připočteme fakt, že v Litvě neexistovala možnost občanského sňatku či

¹⁶⁵ Eidintas, Alfonsas. *The Presidential Republic*. London, 1997, s. 116.

¹⁶⁶ Tato politika se změnila v polovině třicátých let, kdy se přiostril vztah k polské menšině v souvislosti s nevyřešeným konfliktem o Vilnius (viz Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 27). Ale tento vývoj nemůže zastínit obecně pro-menšinový kurz Smetonovy vlády.

¹⁶⁷ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 26.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 27.

¹⁶⁹ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 180.

¹⁷⁰ Svarauskas, Arturas. *Problémy vývoje politického katolictví v 1. polovině 20. století: Československo a Litva*. Praha, 2012, s. 292.

¹⁷¹ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 189.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ Svarauskas, Arturas. *Problémy vývoje politického katolictví v 1. polovině 20. století: Československo a Litva*. Praha, 2012, s. 288.

¹⁷⁴ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 21.

rozvodu,¹⁷⁵ dostaneme obrázek společnosti, již provází katolická církev při každé významné životní události, od narození přes vzdělávání, svatbu, zájmové organizace až do smrti. Z toho lze usuzovat, jak byl její vliv silný. Když tedy klérus přešel do opozice vůči Smetonově politice, nejednalo se o zanedbatelný čin.

Křesťansko-demokratická strana se spojila se Smetonou a podpořila státní převrat.¹⁷⁶ Její cíle byly prosté. Před volbami 1926 tvořila nejsilnější stranu politického spektra a pravidelně vyhrávala volby.¹⁷⁷ V tomto roce poprvé prohrála a vládu sestavila levice. Křesťanská demokracie se stejně jako ostatní aktéři převratu obávala o budoucí vývoj země, v němž poprvé od vytvoření Litevského státu neměla rozhodující slovo, a proto podpořila tento nedemokratický krok. Doufala, že se země posléze vrátí k demokratické parlamentní cestě. Když viděla, že tento obrat nenastane, postupně přešla do opozičních řad.¹⁷⁸

Církev se neprojevovala jako oponent, jakým by například byla politická strana. Usilovala především o to eliminovat státní zásahy do fungování církve, zatímco ostatní zájmy stály až na druhém místě.¹⁷⁹ Jako prostředek vlivu na Litevce sloužily její organizace. Hlavní z nich byla Křesťansko–demokratická strana, jejíž vliv se radikálně zmenšil po zákazu politických stran v roce 1935. Nadále ale fungovala rozsáhlá síť katolických sdružení, církevních škol a periodik.¹⁸⁰

Smetonova strana Tautininkai se snažila sdružovat svoje příznivce, ale nesetkala se s přílišným úspěchem. Možná za to mohla jistá umělost a nucenost těchto organizací oproti katolickým spolkům, které bez problémů početně převážily ty režimní. Přispěla k tomu skutečnost, že Litevci byli zvyklí se angažovat v katolických sdruženích.¹⁸¹

Druhá polovina třicátých let se nesla ve znamení politických neúspěchů a zhoršujícího se mezinárodního postavení Litvy, z nichž nejvýrazněji se vyhroutily vztahy s Polskem následované ztrátou Klajpedy a v důsledku toho snížení prestiže vlády, a tím i důvěry veřejnosti.¹⁸² Znamenalo to návrat obnovené opozice politických stran v plné síle a hlavně rozvoj křesťansko–demokratických institucí. Tlak na vládu sílil a protivládní proudy se sjednotily v kampani proti nacionalistům. Příkladem za všechny může být spojení Křesťanské

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 22.

¹⁷⁶ Eidintas, Alfonsas. *The Presidential Republic*. London, 1997, 111.

¹⁷⁷ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 183 – 184.

¹⁷⁸ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 23 – 24.

¹⁷⁹ Beresnevičiūtė – Nosálová, Halina. *Stručná historie států. Litva*. Praha, 2006, s. 140.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 139.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 141.

¹⁸² Sozański, Jarosław. *International Legal Status of Lithuania, Latvia and Estonia in the Years 1918–1994*. Riga, 1995, s. 77–78.

demokracie s Populistickou stranou, která nelibě pohlížela na vliv katolické církve ve školství a státní administrativě.¹⁸³ Smetonův režim slábl a musel dělat ústupky.¹⁸⁴

Prvním z nich bylo znovuoobnovení činnosti Seimasu v roce 1936. Nominovat kandidáty mohla pouze lokální veřejná správa. Volby proběhly v červnu 1936 a většinu poslanců podporovala strana Tautininkai. Parlament ovšem nedisponoval zákonodárnou funkcí, ale pouze poradní. Změna proběhla jen na papíře, ve skutečnosti k přesunu moci nedošlo a Smetona si dál podržel rozhodovací pravomoc.¹⁸⁵ Samotný fakt obnovení Seimasu však můžeme vnímat i jako důsledek upadajícího vlivu Smetonova režimu.

Dalším ústupkem bylo vydání nové Ústavy v roce 1938 a vyhlášení voleb do parlamentu.¹⁸⁶ Aby se Smetona udržel u moci, musel získat víc podpory, což znamenalo kooptace do vládních funkcí. Premiérem jmenoval generála Černiuse, který byl představitelem armády, Smetonovy největší opory. Generál Černius sestavil vládu i se čtyřmi členy z Křesťanské demokracie a Populistické strany. Zajímavé je, že tyto strany byly stále oficiálně zakázané, ale ve veřejném prostoru se bez problémů hovořilo o těchto ministrech jako o stranících.¹⁸⁷

Pod vlivem těchto změn vláda propustila některé politické vězně a uvolnila cenzuru, což vedlo k otevřené a veřejné kritice Nacionalistické strany. Další vývoj záhy přerušila sovětská okupace.¹⁸⁸ Je otázkou, kam by se Smetonův režim ubíral nebýt vpádu Sovětů a následného přičlenění Litvy k SSSR. Podle mého názoru by se parlamentarismus nevrátil v plné síle, jak se třeba domníval Jaroslav Vozka.¹⁸⁹

3.2 Vůdcovství Antanase Smetony

Politický režim bývá formován hlavně postavou toho, kdo stojí v jeho čele. Čím méně je demokratický, tím více jeho podoba závisí na „vůdci“. Státy jako Litva, které vyhlásily samostatnost teprve nedávno po dlouhé době cizí nadvlády, měly sklon vytvářet jakýsi kult svých otců zakladatelů.¹⁹⁰ Tato představa se stala součástí identity nových států, což

¹⁸³ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 28.

¹⁸⁴ Eidintas, Alfonsas. *The Nation Creates Its State*. London, 1997, s. 41.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 121.

¹⁸⁶ Sozański, Jarosław. *International Legal Status of Lithuania, Latvia and Estonia in the Years 1918–1994*. Riga, 1995, s. 55.

¹⁸⁷ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 28.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 28.

¹⁸⁹ Vozka, Jaroslav. *Litva, klíč k situaci ve východní Evropě*. Praha, 1933, s. 22; citováno dříve.

¹⁹⁰ Švec, Luboš. *Prezident Antanas Smetona a jeho režim prizmatem československé publicistiky a diplomacie první poloviny třicátých let*. Praha, 2012, s. 220.

vycházelo z budování státních struktur „na zelené louce“ a z dřívější monarchistické tradice, která vždy panovníka oslavovala.¹⁹¹

Kolem Smetony se kult osobnosti vytvořil, ale nesmíme jej chápat ve smyslu stalinského.¹⁹² Smetona nevyžadoval zvláštní ovace či rozsáhlé manifestace podpory. Litevci ho považovali za morální autoritu, protože měl zásluhy o vznik nezávislé Litvy.¹⁹³

Litevský prezident byl konzervativního založení. Lze jej označit i za humanistu, protože neměl rád násilí a neholdoval jeho přílišnému užívání.¹⁹⁴ Rozhodně jej nemůžeme považovat za charismatického lídra, který by svými slovy dokázal strhnout dav. Jeho stylem byla spíše manipulace a manažerské schopnosti, jimiž dokázal dosáhnout svých cílů.¹⁹⁵ Udržoval si image filosofa a univerzitního profesora. Domníval se, že stát by měli spravovat odborníci, kteří vědí, co Litva potřebuje.¹⁹⁶ Litevský filozof Algirdas Greimas, jenž po sovětské okupaci odešel do Francie, popisoval Smetonovu „diktaturu“ jako „měkkou a otcovskou“¹⁹⁷ a vládní představitele jako správce, kteří dohlíží na provádění opatření a často nemají jasné politické představy či nejsou pravověrnými přívrženci režimu. Podle Greimase se tito lidé chovají pragmaticky a tak, jak zrovna vyžaduje situace.¹⁹⁸ Stejně tak Stephan J. Lee ve své knize uvádí dobové citáty, které považují Smetonovo „diktátorství“ za „jedno z nejmírnějších v Evropě v té době.“¹⁹⁹

Smetona byl věřící katolík, ale zároveň hlásal náboženskou svobodu a podporoval jiné církve i menšiny. Byl odpůrcem antisemitismu i rasismu, což jsou ideje úzce spjaté s fašismem, případně nacismem.²⁰⁰ To také naznačuje, proč litevský autoritářský režim nelze považovat za jasně fašistický. Na druhou stranu ovšem nemůžeme tvrdit, že nebyl vůbec fašismem dotčen, protože jej tato ideologie částečně ovlivnila a navíc Smetona se sám přiznal k jistému obdivu principů Mussoliniovské Itálie.²⁰¹

¹⁹¹ Lee, Stephen J. *European Dictatorships 1918 – 1945*. London, 2000, s. 273.

¹⁹² Škvankmajer, Milan a kol. *Dějiny Ruska*. Brno, 2012, s. 380–384.

¹⁹³ Lainová, Radka. Hlavičková, Zora. Straka, Michal. *Diktatury v rukavičkách? Autoritativní režimy v meziválečném období – Maďarsko, Polsko, Litva, Estonsko a Lotyšsko*. Praha, 2002, s. 98.

¹⁹⁴ Eidintas, Alfonsas. *The Presidential Republic*. London, 1997, s. 120–121.

¹⁹⁵ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 25.

¹⁹⁶ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 188.

¹⁹⁷ Kasparavičius, Algimantas. *The Historical Experience of the Twentieth Century: Authoritarianism and Totalitarianism in Lithuania*. New York, 2006, s. 307.

¹⁹⁸ Tamtáž, s. 307.

¹⁹⁹ Lee, Stephen J. *European Dictatorships 1918 – 1945*. London, 2000, s. 273.

²⁰⁰ Beresnevičiūtė – Nosálová, Halina. *Stručná historie států. Litva*. 2006, s. 140., Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. Praha, 2001, s. 25.

²⁰¹ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 25.

Nyní se zaměřím na to, jaké prvky fašismu²⁰² lze nalézt ve Smetonově Litvě. Jedná se především o kult osobnosti Smetony, který se kolem něj vytvořil, a s nímž souvisí i používání jeho titulu Tautos vadas (Vůdce lidu).²⁰³ Pro nedemokratické režimy je obzvlášť typické dávat svým vůdcům různé tituly, jež jsou jedinečné a nepřesně definované. Například titul Muammara Kaddáfího zněl „Bratrský vůdce a průvodce Velké revoluce 1. září socialistické lidové libyjské arabské Jamahiriyyi“. ²⁰⁴ V porovnání s ním Smetonův titul zní velmi střízlivě a označuje celkem jasně jeho nacionalistické zaměření.

Fašismus se dále projevuje odmítáním opozice, o čemž jsem pojednala v předchozí kapitole, a korporativistickým řízením státu.²⁰⁵ Obecně se často projevuje megalomanií, například gigantickými stavbami nebo monumentálními oslavami. Fašističtí vůdci se též vyžívají v plamenných projevech, manipulujících davem, či jen nenucenými vystoupeními na veřejnosti, demagogií, surovým a všeobecně uplatňovaným násilím a „gangsterismem“, kdy se stát ke svým občanům chová jako mafián.²⁰⁶ V Smetonově pojetí vlády tyto další prvky nenalezneme.

Smetonův režim lze charakterizovat jako autoritářský a inspirovaný fašismem.²⁰⁷ Na druhou stranu můžeme Smetonu označit za racionálního a pragmatického člověka, který si bral za vzor to, co se mu zrovna hodilo bez ohledu na ideologický původ této inspirace, a k extrémním projevům výše zmíněných ideologií se spíše neuchyloval.²⁰⁸

V Linzově konceptu autoritářského režimu se velký prostor věnuje skupině lidí, v jejichž zájmu vůdce vládne. V Litvě se Smetonovi příznivci formovali do krajně pravicové politické strany nacionalistů Tautininkai.²⁰⁹ Zpočátku se jmenovala Strana národního pokroku a její role ve stranickém systému byla naprosto zanedbatelná. Spojila se proto s ještě menšími partnery s podobným zaměřením a výsledné uskupení se přejmenovalo na Unii národovců Litvy.²¹⁰ I po připojení dalších politických subjektů strana nedosahovala výraznějších výsledků, například v roce státního převratu získala pouhá tři křesla v parlamentu.²¹¹ Naplňuje

²⁰² Definice fašismu viz Ramsden, John (ed.). *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*. Praha, 2006, s. 250.

²⁰³ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 25.

²⁰⁴ Recknagel, Charles. Qaddafi Death Ends Four Decades of Brutality, Eccentric Excess. *Radio Free Europe, Radio Liberty*. 2001 [cit. 7. 3. 2015].

²⁰⁵ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 25.

²⁰⁶ Ramsden, John (ed.). *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*. Praha, 2006, s. 250.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 25.

²⁰⁸ Lainová, Radka. Hlavičková, Zora. Straka, Michal. *Diktatury v rukavičkách? Autoritativní režimy v meziválečném období – Maďarsko, Polsko, Litva, Estonsko a Lotyšsko*. Praha, 2002, s. 99.

²⁰⁹ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 188.

²¹⁰ Beresnevičiūtė – Nosálová, Halina. *Stručná historie států. Litva*. Praha, 2006, s. 138.

²¹¹ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 184.

se tím jedno z Linzových kritérií, že vládnoucí strana autoritářského režimu byla v předchozím demokratickém období dlouhodobě nevýznamná nebo vůbec neexistovala. Zároveň nedisponovala širokou členskou základnou.²¹² I po roce 1926 měla Tautininkai druhořadé postavení, jelikož Smetona prosazoval pojetí depolitizace politického prostoru a nestál o dělení své moci mezi další subjekty.²¹³ Program strany byl konzervativní a protipolsky nacionalistický. Kritizoval příliš široká práva a odmítal agrární reformy založené na vyvlastňování a přerozdělování půdy, což odrazovalo mnohé voliče, protože půdu vlastnili převážně etničtí ne-litevci, čímž se pozemková reforma stala nejdůležitějším tématem domácí politiky.²¹⁴

Národovci nikdy nedosáhli výraznější popularity a nemohli se ani opřít o širokou voličskou základnu, jako tomu bývá u režimů totalitárních s vládou jedné strany.²¹⁵ NSDAP v Německu a bolševická strana v SSSR byly typickými příklady institucí, jež se mohly pochlubit širokou členskou základnou, budovanou dlouho předtím, než se dostaly k moci. Tyto strany byly často pololegální nebo působily v podzemí.²¹⁶ Strana Tautininkai se nacházela v jiné situaci; vždy byla součástí regulérního politického procesu a neměla přidružené organizace, které by sdružovaly příznivce v jiných sférách života,²¹⁷ tak jak to můžeme například pozorovat na Komunistické straně a jejích „pobočkách“ ve sportovních, v dětských, zájmových a odborových organizacích. Národovci jako celek působili spíše ve stínu Antanase Smetony než jako monolitní struktura s vůdcem v čele. Augustinas Voldemaras chtěl tento stav změnit, ale Smetona se k jeho návrhům vyjádřil negativně, a Voldemaras se musel stáhnout z veřejného života a jeho přidružená organizace byla rozpuštěna.²¹⁸ Smetona si již ve třicátých letech nepřál budovat rozsáhlejší stranické struktury či soustavněji sdružovat své příznivce.

Z počátku ale takové snahy existovaly. Národovci chtěli dohnat ostatní strany – především křesťanské demokraty, kteří disponovali řadou přidružených organizací a působili jako konkurence. Strana Tautininkai založila dva spolky – Svaz mládeže Mladá Litva a polovojenské sdružení Střelců.²¹⁹ U Střelců lze pozorovat výraznou inspiraci fašismem. Podobné organizace vznikaly v Mussoliniovské Itálii i v nacistickém Německu. Oproti těmto

²¹² Linz, Juan J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London, 2000, s. 162.

²¹³ Eidintas, Alfonsas. *The Presidential Republic*. London, 1997, s. 121.

²¹⁴ Beresnevičiūtė – Nosálová, Halina. *Stručná historie států. Litva*. Praha, 2006, s. 138.

²¹⁵ Tamtéž, s. 140 – 141.

²¹⁶ Škvankmajer, Milan a kol. *Dějiny Ruska*. Brno, 2012, s. 290–292.

²¹⁷ Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 184.

²¹⁸ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 24–25.

²¹⁹ Beresnevičiūtė – Nosálová, Halina. *Stručná historie států. Litva*. Brno, 2006, s. 141.

spolkům neměly ty litevské masový charakter.²²⁰ Jednalo se spíš o elitářská sdružení, jež lépe vyhovovala Smetonově uvažování o státu jako elitářském korporativismu.²²¹

Katolické spolky a tisk mnohonásobně početně převyšovaly národovecké. V roce 1940 měla například Katolická asociace 74 tisíc členů, Katolická ženská unie 40 tisíc, její mužský ekvivalent 15 tisíc a mládežnická organizace dalších 10 tisíc členů. Všechny tyto instituce disponovaly vlastními knihovnami, čítárnami, pěveckými sbory a sportovními týmy.²²² Vezmeme-li v úvahu, že jeden člověk mohl být členem více organizací, můžeme prostým součtem stanovit, že katolická církev přímo působila na zhruba polovinu litevské populace, jež v té době dosahovala 2,5 milionů obyvatel.²²³ Tak širokou členskou základnu Tautininkai nikdy neměla; v roce 1935 se mohla pochlubit pouhými 11 tisíci členů.²²⁴

Smetona nechtěl budovat totalitární systém, kde by uplatňoval absolutní moc. Jeho cílem bylo přizpůsobit litevský stát novým požadavkům doby tak, aby byl schopný si uchovat nezávislost, vyvarovat se nebezpečí komunismu a dalších politických a ekonomických otřesů doby. Litevský parlament ve stávající formě to podle něj nebyl schopný zajistit.²²⁵ Ve druhé kapitole jsem představila krizi parlamentarismu ve dvacátých letech. Smetona odůvodňoval přesun pravomocí neschopností litevského zákonodárního orgánu něco rozhodnout, potřebou urychlit a zefektivnit celý proces výkonu vlády.²²⁶ Budoucnost nezávislé Litvy viděl v korporativismu, který bude řízen schopnou národní elitou, jež by spravovala stát prostřednictvím institucí a jiných orgánů. Smetona nechtěl moc proto, že by po ní toužil nebo aby mohl sobě a svým podporovatelům dopřávat luxusní zboží. Chtěl ji, aby mohl pozvednout litevský stát podle svých představ, které považoval za nejprospěšnější pro budoucnost Litevců. Svou vizi vnímal jako alternativní možnost vlády vůči parlamentarismu.²²⁷

Po převratu v roce 1927 podnikl Smetona cestu po Litvě, jejímž cílem bylo vysvětlit občanům jeho vize. Navštívil skoro každý obvod a setkával se s komunálními zastupiteli a představiteli veřejných organizací. Litevcům se snažil osvětlit, jak si představuje další fungování státu.²²⁸ I tento příklad svědčí o jeho spíše manažerské než diktátorské povaze.

²²⁰ Tamtéž, s. 141.

²²¹ Kasparavičius, Algimantas. *The Historical Experience of the Twentieth Century: Authoritarianism and Totalitarianism in Lithuania*. New York, 2006, s. 307.

²²² Eidintas, Alfonsas. *The Presidential Republic*. London, 1997, s. 122–123.

²²³ Tamtéž, s. 117.

²²⁴ Tamtéž, s. 124.

²²⁵ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 24.

²²⁶ Tamtéž, s. 24.

²²⁷ Švec, Luboš. *Prezident Antanas Smetona a jeho režim prizmatem československé publicistiky a diplomacie první poloviny třicátých let*. Praha, 2012, s. 229–230.

²²⁸ Eidintas, Alfonsas. *The Presidential Republic*. London, 1997, s. 114.

Smetonův náhled na výkon moci nabourávalo militantnější křídlo nacionalistického hnutí, jež na prezidenta vyvíjelo nátlak, aby souhlasil s větším omezením společnosti, a dokonce požadovalo založení táborů nucené práce.²²⁹ Sít' koncentračních táborů, které můžeme nalézt v režimech řízených totalitárními ideologiemi, se v Litvě neobjevila. Na druhou stranu nelze nezmínit vznik zařízení pro odsouzené z politických trestných činů ve Varniai. Tábor byl založen v roce 1927 a za pětileté doby fungování jím prošlo kolem tisícovky lidí.²³⁰ To, že režim nezakládal v masovém měřítku podobná zařízení pro politické i jiné oponenty, dokládá, že Smetonův režim nelze srovnávat s totalitárními státy, jež vznikaly ve 20. století v Evropě.

Litevský prezident se s politickými odpůrci vypořádával jiným způsobem než fašističtí či komunističtí diktátoři. Jako příklad může posloužit Augustinas Voldemaras, který se neúspěšně pokusil o puč proti Smetonovu vedení. Voldemaras nebyl popraven ani mučen či odeslán do pracovního tábora jako v totalitárním režimu. Byl internován v domácím vězení a v roce 1938 jej amnestie osvobodila. Poté musel Litvu opustit.²³¹

V polovině třicátých let bylo možno pozorovat narůstající nespokojenost zemědělců, v níž hrála velkou roli ekonomická krize. V letech 1935–1936 probíhaly stávky farmářů. Při jedné vyhrčené události nechal Smetona farmáře rozehnat armádou a následovalo rozsáhlé zatýkání; dokonce nechal popravit pět vůdců odporu. Smetona svou již narušenou autoritu tímto krokem ještě více podkopával. Farmáři spolu s armádou představovali jednu z nejdůležitějších opor režimu. Zemědělci tvořili polovinu členů strany Tautininkai.²³²

Smetona začal ztrácet podporu běžných Litevců coby morální autorita. Tento názor rezonoval zvláště u mladší generace, která chtěla kulturní autonomii a vládu práva vytvářeného skutečným parlamentem. Jedním z vyjádření tohoto smýšlení bylo uveřejnění manifestu *O vytvoření organického státu* z roku 1936, kde se tyto požadavky objevily.²³³

Po roce 1934 se sjezd Smetonovy strany Národovců rozhodl následovat princip vůdcovského řízení.²³⁴ Posun směrem k utužení autoritářských principů můžeme odůvodňovat zaprvé argumentem Luboše Švece, že Smetona pouze reagoval na příklon dalších evropských států k nedemokratickým formám vlády a že se přizpůsobil požadavkům doby.²³⁵ Zadruhé je

²²⁹ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 26.

²³⁰ Eidintas, Alfonsas. *The Presidential Republic*. London, 1997, s. 114.

²³¹ Rauch, Georg von. *The Baltic States. The Years of Independence 1917–1940*. London, 1974, s. 163.

²³² Eidintas, Alfonsas. *The Presidential Republic*. London, 1997, s. 123.

²³³ Tamtéž, s. 121.

²³⁴ Švec, Luboš. *Prezident Antanas Smetona a jeho režim prizmatem československé publicistiky a diplomacie první poloviny třicátých let*. Praha, 2012, s. 229.

²³⁵ Tamtéž, s. 229.

třeba si povšimnout, že rok 1934 byl rokem Voldemarasova nepovedeného pokusu o puč. Jako další důvod se mi tak jeví snaha zamezit vzniku paralelních mocenských center.

3.3 Mentalita Smetonova režimu

V první kapitole jsem naznačila, že autoritářské režimy nemají jasně stanovenou a konkrétní ideologii, ale disponují spíše distinktivní mentalitou.²³⁶ Radka Lainová ve své práci *Diktatury v rukavičkách* explicitně konstatuje, že v meziválečné Litvě nenalezneme vypracovanou ideologii,²³⁷ což ovšem neznamená, že by se vláda neřídila nějakou myšlenkovou náplní. Hlavním prvkem Smetonovské mentality byla především myšlenka litevského nacionalismu. Ideou bylo „jeden národ, jeden jazyk, jedna kultura, jeden stát“.²³⁸

Jednalo se o přesvědčení, že všechna činnost má vést k rozkvětu litevského národa. Posilování národního uvědomění a lásky k vlasti byly metody jak podpořit nacionalismus mezi obyvatelstvem. Podle Smetonova teoretického konceptu se jedinec podřizoval blahu národa. Vše, co se stavělo proti nacionalismu, bylo omezováno. Smetona například označil parlamentní demokracii za neodpovídající litevské duši, a proto se od ní upustilo.²³⁹ V tomto případě je ale potřeba zohlednit i to, že vláda si upravila všechny myšlenky tak, aby podporovaly její cíle. Na druhou stranu se nejednalo o automatické přejímání všech idejí. Smetona i vládní reprezentace byli přesvědčeni o správnosti a potřebnosti uplatňování těchto konceptů.²⁴⁰ Celý národ se měl formovat podle organické teorie, tedy že každý člověk má své místo ve společnosti a všichni dohromady tvoří jeden fungující celek. V čele má stát vůdce, který svými osobními schopnostmi zajistí rozkvět a prosperitu všech.²⁴¹

Žádná z ústav vydaných po převratu v roce 1926 neobsahovala možnost kontroly prezidentské funkce, takže Smetona se formálně nemusel zodpovídat ze svých činů žádnému jinému ústavnímu činiteli. Tento legislativní akt se inspiroval organickou teorií a odpovídal Smetonově představě o elitářském vůdci. On sám svá rozhodnutí odůvodňoval vyššími zájmy státu.²⁴²

²³⁶ Linz, Juan J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London, 2000, s. 162.

²³⁷ Lainová, Radka. Hlavičková, Zora. Straka, Michal. *Diktatury v rukavičkách? Autoritativní režimy v meziválečném období – Maďarsko, Polsko, Litva, Estonsko a Lotyšsko*. Praha, 2002, s. 98.

²³⁸ Krakovska, Violetta. *Evolution of the Lithuanian National Identity in the European Context*. 2005, s. 34.

²³⁹ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 27.

²⁴⁰ Snyder, Timothy. *The Reconstruction of Nations. Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*. New Haven&London, 2003, s. 70.

²⁴¹ Abrahamsson, Christian. *On the genealogy of Lebensraum*. 2013, s. 40–42.

²⁴² Lainová, Radka. Hlavičková, Zora. Straka, Michal. *Diktatury v rukavičkách? Autoritativní režimy v meziválečném období – Maďarsko, Polsko, Litva, Estonsko a Lotyšsko*. Praha, 2002, s. 98.

Klíčem k přežití národa byla poslušnost vůdci, mobilizace a výcvik obyvatelstva jako armády, čímž měl vzniknout silný a zdravý národ, který bude schopný odolat hrozbám především od vnějších nepřátel. To mělo dva hlavní rozměry: Zaprvé, podstatnou roli hrála armáda a zadruhé, stanovení nepřítele národa. Smetonův režim měl silnou oporu v armádě. Díky ní se dostal k moci a udržoval svůj vliv. Stát za to velmi štědře dotoval rozpočet na obranu, což představovalo zhruba jednu čtvrtinu celkových státních výdajů.²⁴³

Nebezpečí od nepřátel národa představovalo výrazný motiv v mentalitě Smetonovy vlády. Koncept zahrnoval pocit prožitého příkoří z polsko-litevských vztahů a ze ztráty Vilniusu. Další věcí byla obava z posilování vlivu komunistů či Sovětského svazu.²⁴⁴ Komunistická strana byla v Litvě zakázaná a její členové perzekuováni. Nepřátelství vůči SSSR ovšem vyjadřovala pouze silná rétorika, neboť Sovětský svaz zůstal důležitým partnerem meziválečné Litvy až do obsazení v roce 1940.²⁴⁵

Celé Smetonovo prezidentství se neslo ve znamení konzervativního, izolacionistického a někdy i radikálního nacionalismu. Na stát se pohlíželo jako na hlavního ochránce litevské kultury a hodnot a strana Tautininkai se prohlásila za mluvčího občanů. Velký důraz se kladl na litevský jazyk, který byl v určitých chvílích považován až za spásenosný, protože odlišoval Litevce od Poláků a Rusů.²⁴⁶ Dále hledal režim návaznost na slavnou minulost.²⁴⁷

Smetona rozhodně nebyl demagogem. Nechtěl získat Litevce pro myšlenku nějakého utopistického záměru, chtěl uchovat nezávislost Litvy a zajistit, aby vzkvétala.²⁴⁸ Tuto snahu podle mého názoru nelze označit za utopistickou. Rozdíl mezi autoritářským režimem a totalitárním tkví v cíli. Autoritářský si stanoví reálně dosažitelný, takřikajíc „nízký“ cíl – zajistit vnitropolitický pořádek a výkonnou vládu jako v případě Litvy. Totalitární stát by naopak chtěl totálně přebudovat společnost.²⁴⁹

Smetonova vláda ani strana Tautininkai neměla jiná výraznější specifika, než výše uvedená, což svědčí o vágně vymezeném programu. Občané věděli, že kritizovat vládní rozhodnutí přináší problémy, i když to nebylo nikde explicitně stanoveno. Litevci byli

²⁴³ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 27.

²⁴⁴ Krakovska, Violetta. *Evolution of the Lithuanian National Identity in the European Context*. 2005, s. 35.

²⁴⁵ Žalys, Vytautas. *The Era of Ultimatums*. London, 1997, s. 141.

²⁴⁶ Krakovska, Violetta. *Evolution of the Lithuanian National Identity in the European Context*. 2005, s. 34–35.

²⁴⁷ Lainová, Radka. Hlavičková, Zora. Straka, Michal. *Diktatury v rukavičkách? Autoritativní režimy v meziválečném období – Maďarsko, Polsko, Litva, Estonsko a Lotyšsko*. Praha, 2002, s. 98.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 99.

²⁴⁹ Linz, Juan J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London, 2000, s. 162.

schopni poznat hranice toho, co si mohli beztréstně dovolit. Ani Smetona se nechoval nepředvídatelným způsobem. Občané se mohli v těchto pravidlech jasně orientovat.

Analyzované skutečnosti naznačují, že ve sledovaném případě se nacházíme spíše na poli mentality než ideologie. I kdyby se ovšem strana Tautininkai snažila ideologii vybudovat, nemohla by dosáhnout monopolního myšlenkového postavení, protože v Litvě by narážela na konkurenci jiných silných a zakořeněných konceptů. Například katolictví by svým vlivem poskytovalo straně Tautininkai pouze omezenou možnost získat podporu.²⁵⁰

Nacionalismus se tak jeví jedinou možností, která je schopná protnout co největší množství pluralitních skupin v Litvě. Jedná se o onu minimální shodu pro myšlenkový rámec mentality. S tímto konceptem mohli souhlasit představitelé křesťansko-demokratických organizací i strana Tautininkai, stejně jako síly požadující návrat k parlamentarismu.²⁵¹ Omezení myšlenkové náplně režimu především na nacionalistickou strunu znamenalo, že nedošlo ke střetu vyhraněných názorových opozic a tím k další destabilizaci vnitřních záležitostí Litvy. Relativní volnost v ostatních činnostech a absolutní svoboda v nepolitické sféře představovaly únik z ideového zaměření života Litevců.²⁵²

Kvůli absenci ideologie jako takové představitelé autoritářského režimu odůvodňovali svoje setrvání u moci jiným způsobem.²⁵³ Smetona zastával názor, že jen při zachování organického způsobu vládnutí Litevci mohou jako národ přežít a zachovat si nezávislost. To byl jeho hlavní argument, proč by vláda měla zůstat v současném stavu a nevracet se k parlamentarismu, protože ten nebyl schopen ochránit samostatný litevský stát.²⁵⁴

V předchozích kapitolách jsem analyzovala, že autoritářský režim byl ovlivněn tím, kdo stojí v jeho čele. Spolu s tím jsem v podkapitole 3.2 představila Antanase Smetonu jakožto ideologicky nevyhraněnou osobnost. Své chování řídil aktuální potřebou a tím, co se mu v dané situaci zdálo jako správné rozhodnutí vzhledem k okolnostem.²⁵⁵ Ani jeho vláda proto nezastávala jednu jasně definovanou ideologii, ale řídila se spíše aktuální potřebou a tím, co se zrovna jevilo jako nejlepší řešení.

²⁵⁰ Eidintas, Alfonsas. *The Presidential Republic*. London, 1997, s. 122.

²⁵¹ Snyder, Timothy. *The Reconstruction of Nations. Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*. New Heaven, London, 2003, s. 70.

²⁵² Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 26.

²⁵³ Linz, Juan J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London, 2000, s. 164.

²⁵⁴ Švec, Luboš. *Prezident Antanas Smetona a jeho režim prizmatem československé publicistiky a diplomacie první poloviny třicátých let*. Praha, 2012, s. 229–230.

²⁵⁵ Lainová, Radka. Hlavičková, Zora. Straka, Michal. *Diktatury v rukavičkách? Autoritativní režimy v meziválečném období – Maďarsko, Polsko, Litva, Estonsko a Lotyšsko*. Praha, 2002, s. 99.

3.4 Mobilizace občanů v letech 1926–1940

Na úvod je třeba poznamenat, že převrat v roce 1926 se nenesl ve znamení mobilizace litevského obyvatelstva. Jednalo se o výlučnou záležitost úzké skupinky politiků a armádních důstojníků, kteří převzali moc bez většího odporu ze strany občanů nebo veřejných sil.²⁵⁶ To znamená, že účastníci převratu nepožadovali větší masové zapojení, stejně jako posléze udržovali vládu pouze v elitní skupině. Po konsolidaci moci nastala ona Smetonova vysněná cesta ke štěstí Litvy a vládní špičky se snažily odříznout Litevce od účasti na politickém životě.²⁵⁷

Vláda se od roku 1926 snažila vymýtit veškeré politicky opoziční aktivity občanů. Činila tak prostřednictvím cenzury, zákazu politických stran, kontroly shromažďování atd. Snažila se utlumit mobilizaci občanů namířenou proti sobě a nikdy příliš nevyžadovala veřejné manifestace na svou podporu.²⁵⁸ V Litvě v té době neprobíhaly masové pochody občanů vyjadřující sounáležitost se stranou, jaké bychom mohli nalézt v nacistickém Německu nebo komunistických zemích.

Co se týká mobilizace občanů proti vládě, rok po převratu proběhla největší protirežimní akce až do poloviny třicátých let. Sociální demokraté a Populistická strana 8. září 1927 iniciovali povstání ve městě Taurage a nepokoje se rozšířily i do dalších okolních měst. Celá akce skončila fiaskem a osm nejaktivnějších lídrů bylo popraveno. Vůdcem byl poslanec Seimasu za Sociálně-demokratickou stranu Jeronimas Plečkaitis, který utekl stejně jako většina ostatních účastníků do Polska. Polská vláda jim poskytla azyl a bývalí povstalcí se zformovali do ozbrojených oddílů. Někteří z nich poté podnikali teroristické akce v Litvě.²⁵⁹

Po této události se Smetona začal odklánět od radikálů, což byla politika, kterou sledoval po celé období své vlády. Postupně se snažil otupit všechny krajní názorové póly nehledě na pravici, levici či extremismus v jeho vlastní straně Tautininkai.²⁶⁰ Tento postup podpořila dvě opatření. Zaprvé, byla posílena účast armády v regionech. Spolu s tím regionální pobočky Sociální demokracie a Populistů obdržely zákaz pořádání jakýchkoli

²⁵⁶ Samozřejmě, že se určitý odpor objevil, ovšem vzhledem k počtu obyvatel a rozsahu akcí se nejednalo o masovou záležitost. Nicméně tyto případy budou konkrétně rozebrány dále v práci.

²⁵⁷ Sozański, Jarosław. *International Legal Status of Lithuania, Latvia and Estonia in the Years 1918–1994*. Riga, 1995, s. 55–56.

²⁵⁸ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 26.

²⁵⁹ Eidintas, Alfonsas. *The Presidential Republic*. London, 1997, s. 112–113.

²⁶⁰ Kasparavičius, Algimantas. *The Historical Experience of the Twentieth Century: Authoritarianism and Totalitarianism in Lithuania*. New York, 2006, s. 304–305.

akcí.²⁶¹ Následovalo omezování činnosti politických stran a jejich z počátku neformální a od roku 1935 již formální zákaz.²⁶²

Posilou přítomnosti armády v celé zemi se účinně zamezilo další protirežimní mobilizaci občanů. Smetona nejdříve omezil vliv radikálních armádních důstojníků. Poté nechal zřídit v každém obvodu velitelství s četou vojáků a předal vojenským velitelům rozsáhlé pravomoci. Mezi jejich povinnosti patřila kontrola tiskovin a zakročení proti veřejnému projevu opozičních názorů.²⁶³

Druhým opatřením bylo zvýšení věku pro aktivní volební právo a zavedení majetkového cenzu. Významně to snížilo počet oprávněných voličů, čímž se zároveň omezila možnost mobilizace občanů.²⁶⁴

Posilování vlivu armády šlo ruku v ruce s kritériem ideologie/mentality a výchovy obyvatelstva ku prospěchu státu, a zároveň sloužilo jako obranný prvek proti opozičním akcím.²⁶⁵ Vláda zakládala vlastní přidružené organizace, které jí zajišťovaly ochranu a případně vliv na občany. Jedním z nich bylo již jmenované polovojenské sdružení Železný vlk. Mělo pravomoc pronikat do domů politických odpůrců a zastrašováním je nutit, aby se vzdali svých politických aktivit. Skupina o síle přibližně 3500 členů byla radikální a přísně disciplinovaná. Někteří členové Železného vlka byli nespokojení podle jejich názoru se Smetonovým nedůsledným vedením, a proto se ho několikrát pokusili svrhnout. Roku 1930 organizaci zakázali a jejich historie definitivně skončila s pádem Voldemarase a konsolidací moci v rukou Smetony.²⁶⁶ To byl příklad likvidace radikálního proudu z vlastních řad.

Zpočátku byl v Litvě nastaven přísný režim, který likvidoval odpůrce, ale s jeho postupnou konsolidací se uvolňoval. Ústava z roku 1928 posílila pravomoci prezidenta, který se stal skutečným vládcem republiky, a Ústava z roku 1938 tento přesun pravomocí ještě posílila.²⁶⁷

Od roku 1927 se mobilizace, neboli občanská aktivita, utlumila na minimum. Až v roce 1936 byla zorganizována větší akce, za kterou stáli mladí členové křesťanských demokratů. Vydali manifest, v němž požadovali vytvoření organického státu a zároveň

²⁶¹ Eidintas, Alfonsas. *The Presidential Republic*. London, 1997, s. 114.

²⁶² Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno, 1996, s. 189.

²⁶³ Eidintas, Alfonsas. *The Presidential Republic*. London, 1997, s. 114.

²⁶⁴ Kasparavičius, Algimantas. *The Historical Experience of the Twentieth Century: Authoritarianism and Totalitarianism in Lithuania*. New York, 2006, s. 306.

²⁶⁵ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 27.

²⁶⁶ Eidintas, Alfonsas. *The Presidential Republic*. London, 1997, s. 115.

²⁶⁷ Tamtáž, s. 115.

kulturní autonomii bez státní kontroly a vládu práva. Smetona ani vládní představitelé na tento manifest nijak nereagovali.²⁶⁸ Důvod byl zřejmý: nijak neohrožoval stávající pořádky.

Popisované skutečnosti se týkají vnější masové mobilizace občanů tak, jak ji definoval Juan Linz ve své teorii autoritářského režimu a jak jsem ji analyzovala v první kapitole této práce. Mobilizace takových rozměrů v Litvě v podstatě nikdy neproběhla. Bylo by mylné se domnívat, že celé období Smetonovy vlády provázal nezájem občanů. Existenci litevského autoritářského režimu poznamenal boj mezi vládou a jinými aktéry, hlavně stranou křesťanských demokratů, k nimž se především ve třicátých letech přidaly další skupiny.²⁶⁹

Režim Antanase Smetony bychom mohli spíše charakterizovat jako soubor různých vlivů a sil, kdy se prezidentovi jeho obratným manipulováním dařilo oslabovat jednu stranu za druhou. Tento proces zažil největší rozkvět na počátku třicátých let, kdy moc pevně ukotvil ve svých rukou a odpůrce potlačil.²⁷⁰ Analyzovala jsem dvě největší masové akce Litevců.. První proběhla v roce 1927 a druhá o devět let později. Mobilizace proti režimu v letech 1926–1938 nemůžeme označit za intenzivní ani extenzivní, protože se týkaly pouze malého počtu obyvatel.

Změnu přinesl až rok 1939, kdy byla pod tlakem událostí zrušena cenzura. Zároveň bylo lehčí získat povolení pro shromažďování. Již v dubnu 1939 se v různých městech konaly manifestace, požadující vypsání voleb do Seimasu a místních samospráv, vytvoření Vlastenecké fronty, obnovení občanských svobod a propuštění politických vězňů.²⁷¹ K poslednímu požadavku pro ilustraci uvádím, že v roce 1937 bylo v Litvě 587 politických vězňů, z toho 442 komunistů a 89 cizích špiónů, zatímco v roce 1940 to bylo již jen 350 politických vězňů, z nichž 267 tvořili komunisté a 69 cizí špióni.²⁷²

Na události v druhé polovině třicátých let již vláda musela nějak reagovat.²⁷³ Než stačily proběhnout výraznější změny, přišel rok 1940 a s ním sovětská okupace.²⁷⁴ Vyvolává to opět otázku, co by se stalo se Smetonovou vládou, pokud by Sověti nepřišli.

V celém období Smetonovy vlády v Litvě nenacházíme výraznější příklady občanské aktivity ani prorežimní mobilizace. Skupiny, které by mohly manifestovat pro vládu, Smetona postupně odstranil. Nejkriklavější příklad poskytuje organizace Železný vlk, která v letech

²⁶⁸ Tamtéž, s. 121.

²⁶⁹ Kasparavičius, Algimantas. *The Historical Experience of the Twentieth Century: Authoritarianism and Totalitarianism in Lithuania*. New York, 2006, s. 305.

²⁷⁰ Tamtéž.

²⁷¹ Eidintas, Alfonsas. *Ultimatums, the President, and the Public*. London, 1997, s. 179.

²⁷² Kasparavičius, Algimantas. *The Historical Experience of the Twentieth Century: Authoritarianism and Totalitarianism in Lithuania*. New York, 2006, s. 306.

²⁷³ Eidintas, Alfonsas. *Ultimatums, the President, and the Public*. London, 1997, s. 179.

²⁷⁴ Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London, 2001, s. 36–39.

1926 až do svého zrušení v roce 1930 jistým způsobem plnila kategorii mobilizace za vládu. K dalším prorežimním organizacím patřily například Šaulin Sajunga (neboli Lehká pěchotní asociace), která se původně skládala z litevských veteránů, ale postupně se stala provládní ozbrojenou silou, nebo vojensky koncipovaná mládežnická Mladá Litva.²⁷⁵ Společným jmenovatelem všech tří organizací byla polovojenská struktura a všechny litevský prezident donutil vzdát se radikálních programů, přičemž Železný vlk byl pro svou přílišnou extrémnost dokonce zakázán. O mobilizaci z této strany nemůže být příliš řeč.

Samotná armáda jako opora moci neměla potřebu svoji přináležitost vyjadřovat manifestacemi a Smetona ani vláda to nevyžadovali. Spíše naopak. Ze Smetonova chování bylo zřejmé, že neholdoval veřejným projevům přízně. Jeho povaze, stejně jako jeho vládě, vyhovoval občanský nezájem o politiku, a proto podporoval kulturní, sportovní a jiné vyžití občanů, jenom aby svoji energii neinvestovali do protirežimních občanských aktivit. A když už se o to někdo pokoušel, měl v pohotovosti represivní složky, jež takové pokusy potlačovaly.²⁷⁶

²⁷⁵ Rauch, Georg von. *The Baltic States. The Years of Independence 1917 – 1940*. London, 1974, s. 162.

²⁷⁶ Kasparavičius, Algimantas. *The Historical Experience of the Twentieth Century: Authoritarianism and Totalitarianism in Lithuania*. New York, 2006, s. 306.

Závěr

Tato práce se zabývala vládou prezidenta Antanase Smetony v meziválečné Litvě v letech 1926–1940. Jejím hlavním cílem byla analýza státního režimu a snaha ukázat jiný náhled na události Smetonovské Litvy a poskytnout nové hodnotící hledisko.

Práce nejprve definovala teorii autoritářského režimu Juana Linze a následně se zabývala historickým vývojem meziválečné Litvy. Poslední část byla věnována analýze čtyř kritérií, na jejichž základě jsem došla k závěru, že se podle definice Juana Linze jednalo o autoritářský režim.

Prvním bodem analýzy byl limitovaný pluralismus. Stát Antanase Smetony potlačoval opoziční aktivity, ale nikdy se mu nepodařily zcela vymýtit. Názorové rozdíly se udržely v organizacích, které nepodléhaly přímo státu jako církve, profesní spolky nebo politické strany. Církve zůstala silným aktérem, na který vláda musela brát ohled a také byla důvodem, proč se její autoritářská forma nestala více nesvobodnou. Katolické spolky mnohonásobně převyšovaly ty provládní a poskytovaly Litevcům platformu pro formování jiných postojů.

V další podkapitole jsem analyzovala profil osobnosti Antanase Smetony na základě východiska, že charakter vůdce ovlivňuje povahu režimu. Litevský prezident nesnášel jakýkoliv druh extremismu, a proto všechny svoje inspirační zdroje nepřejímal zcela. Snažil se Litvu přeměnit v organický stát, jehož základním úkolem bylo zachovat si v obtížné mezinárodní situaci nezávislost.

Ideologické představy o fungování státu jsem rozebrala v části o mentalitě. Smetonovská vláda se neřídila jednotnou a jasně stanovenou ideologií, ale všechny myšlenky se podřizovaly účelovosti nehledě na zdroj jejich původu. Litva se v tomto období stala výrazně nacionalistickou, i když uznávala práva jiných národnostních menšin. Na základě výzkumu naplňuje smetonovská Litva nejvíce právě toto Linzovo kritérium. V podstatě zde lze aplikovat všechny body jeho teorie.

Posledním kritériem byl výzkum mobilizace občanů pro a proti režimu. Podporovatelé Smetony se soustředili v politické straně Tautininkai, která nehrála nijak důležitou roli, protože neměla širokou členskou základnu. Její vliv byl po celou dobu její existence marginální. Početně největší sílu představovala Strana křesťanských demokratů, díky čemuž měla katolická církev větší vliv na Litevce než provládní sdružení. Tím také utlumila vliv pro-smetonovských organizací, které by jinak mohly dosáhnout daleko větší podpory u obyvatel státu. Proti vládě lidé příliš neprotestovali. Jedním z důvodů byl fakt, že stát do života svých občanů příliš nezasahoval. Omezoval pouze jejich politické aktivity, ale v soukromé oblasti

jím nechával plnou svobodu. Jasně vymezení, kam smí občan zajít, poskytovalo společenskou jistotu, která vedla k onomu útlumu občanské mobilizace proti režimu.

Ze všech analyzovaných skutečností vyplývá, že vláda Antanase Smetony v dějinách Litvy nemůže být označována jako diktátorská ani jako fašistická. Při hodnocení se nacházíme v šedé zóně mezi demokracií a totalitarismem, v oblasti autoritářských režimů, jak odpovídá původní hypotéze. Ovšem ani o Linzových autoritářských režimech nemůžeme mluvit jako o jednotné kategorii. Sám Linz v závěru své knihy nastiňuje několik typů podle toho, které kritérium převažuje. Stejně i teoretik Stephen J. Lee, který rozpracovává Linzovu teorii, neposkytuje klasifikaci jednoho typu. Cílem této práce bylo na základě stanovených kritérií odlišit, které kroky Smetonovy vlády byly totalitárního charakteru, a které naopak poskytovaly Litevcům volnost. Na základě těchto skutečností můžeme Smetonův režim v Litvě oprávněně označit za autoritářský, ale nemůžeme jej postavit naroveň jiným režimům autoritářského typu. Každá vláda i státní režim mají svá ojedinělá specifika, která nelze zcela zařadit do teorie. Ve Smetonově případě je takovým specifikem osobnostní charakter litevského prezidenta, jehož profil příliš neodpovídá představě vládce silné ruky. Stejně tak se příklad od autoritářských režimů liší svou mentalitou. V Litvě byla hlavním prvkem mentality ochrana společnosti a samotné existence nezávislého státu. Všechny tyto zvláštnosti dělají z případu meziválečné Litvy ojedinělý případ s určitými typickými prvky.

Seznam použité literatury

Beresnevičiūtė–Nosálová, Halina. *Stručná historie států. Litva*. Praha: Libri, 2006.

Heywood, Andrew. *Politologie*. Plzeň: Aleš Čeněk s. r. o., 2008 (3. vydání). Překlad: Zdeněk Masopust.

Lainová, Radka. Hlavičková, Zora. Straka, Michal. *Diktatury v rukavičkách? Autoritativní režimy v meziválečném období–Maďarsko, Polsko, Litva, Estonsko a Lotyšsko*. Praha: Triton, s. r. o., 2002.

Lane, Thomas. *Lithuania. Stepping Westward*. London: Routledge, 2001.

Lee, Stephen J. *European Dictatorships 1918–1945*. London, New York: Routledge, 2000. Vyd. 2.

Linz, Juan J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London: Lynne Rienner Publishers, 2000.

Ramsden, John (ed.). *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*. Praha: PROSTOR, 2006. Originální znění *The Oxford Companion to Twentieth-Century British Politics* přeložil Skřivan, Aleš a další.

Rauch, Georg von. *The Baltic States. The Years of Independence 1917 – 1940*. London: Hurst & Company, 1974. Z německého originálu *Die Geschichte der baltischen Staaten* do angličtiny přeložil Onn, Gerald.

Snyder, Timothy. *The Reconstruction of Nations. Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 156 – 1999*. New Haven&London: Yale University Press, 2003.

Sozański, Jaroslaw. *International Legal Status of Lithuania, Latvia and Estonia in the Years 1918–1994*. Riga: Kr. Valdemara iela 6, Pas. Nr. 343. Reg. apl. Nr. 4-0106, 1995.

Škvankmajer, Milan a kol. *Dějiny Ruska*. Brno: NLN, 2012 (6. vydání).

Švec, Luboš. Macura, Vladimír. Štoll, Pavel. *Dějiny Pobaltských zemí*. Brno: NLN, 1996.

Vozka, Jaroslav. *Litva, klíč k situaci ve východní Evropě*. Praha: Otto Girgal, 1933.

Odborné články, příspěvky ve sbornících:

Abrahamsson, Christian. On the genealogy of Lebensraum. *Geographica Helvetica*, Vol. 68 (2013), No. 1, s. 37–44.

Eidintas, Alfonsas. *The Nation Creates Its State*. In Tuskenis, Edvardas (ed.). Lithuania in European Politics. London: Macmillan Press LTD, 1997, s. 33–58.

Eidintas, Alfonsas. *The Presidential Republic*. In Tuskenis, Edvardas (ed.). Lithuania in European Politics. London: Macmillan Press LTD, 1997, s. 111–137.

Eidintas, Alfonsas. *Ultimatums, the President, and the Public*. In Tuskenis, Edvardas (ed.). Lithuania in European Politics. London: Macmillan Press LTD, 1997, s. 177–187.

Kasparavičius, Algimantas. *The Historical Experience of the Twentieth Century: Authoritarianism and Totalitarianism in Lithuania*. In Borejsza, Jerzy W., Ziemer, Klaus. Totalitarian and Authoritarian Regimes in Europe. New York: Berghahn Books, 2006, s. 297–312.

Krakovska, Violetta. Evolution of the Lithuanian National Identity in the European Context. *Slovo (Maney Publishing)*. Vol. 17 (2005), No. 1, s. 33–47.

Svarauskas, Arturas. *Problémy vývoje politického katolicství v 1. polovině 20. století: Československo a Litva*. In Švec, Luboš. Šeferis, Vaidas. Montvilaite – Sabaitiene, Geda (eds.). Acta Universitatis Carolinae, Studia Territorialia Supplementum. Češi, Litevci a středoevropský vektor jejich moderní historie. Vydání 1. Praha: Karolinum, 2012, s. 283–294. Překlad Petra Butzke.

Švec, Luboš. *Prezident Antanas Smetona a jeho režim prizmatem československé publicistiky a diplomacie první poloviny třicátých let*. In Švec, Luboš. Šeferis, Vaidas. Montvilaite–Sabaitiene, Geda (eds.). *Acta Universitatis Carolinae, Studia Territoria Supplementum*. Češi, Litevci a středoevropský vektor jejich moderní historie. Vydání 1. Praha: Karolinum, 2012, s. 219–231.

Žalys, Vytautas. *The Era of Ultimatums*. In Tuskenis, Edvardas (ed.). *Lithuania in European Politics*. London: Macmillan Press LTD, 1997, s. 139–176.

Elektronické zdroje:

Recknagel, Charles. Qaddafi Death Ends Four Decades Of Brutality, Eccentric Excess. *Radio Free Europe, Radio Liberty* [online]. 20. 11. 2011. Dostupné z http://www.rferl.org/content/obituary_muammar_qaddafi/24304887.html [cit. 7. 3. 2015].